

röda rummet

radikal kvartalstidskrift nummer 1/2004 • Pris 20:-

Vägen vidare

• TRYTANDE OLJA • DELTAGANDE DEMOKRATI • OSYNLIG FÄTTIGDOM •

När Nelson Mandela 1990 – hand i hand med sin dåvarande hustru Winnie – lämnade apartheids fängelse var det ett symboliskt språng mot friheten. Då inleddes slutronden i den process som 1994 ledde fram till ANC:s jordskredsseger i Sydafrikas första demokratiska val. Till makten kom en rörelse som i sitt program lovade social välfärd och nationalisering av landets väldiga naturrikedomar. Men vad har hänt under ANC:s tid vid makten? Vad blev det av drömmarna om ett rättvist samhälle? I följande artikel gör Linn Hjort och Brian Ramadiro en kritisk balansräkning över ANC:s tio år i regeringsställning.

EN LÅNG VÄG TILL INGENSTANS

– tio års demokrati i Sydafrika

Vi vill börja vår analys med att konstatera att Sydafrikas övergång till demokrati – vilken kom till stånd mycket senare än den borde ha gjort – inte var en social revolution. Det var en uppgörelse framförhandlad av en elit bestående av den ANC-ledda frihetsrörelsen och apartheidregeringen. Efter att tusentals liv gått förlorade i kampen och ytterligare många fler människor fått sin tillvaro slagen i spillror etablerades ett liberal-demokratiskt kapitalistiskt samhällsstyre baserad på en minimidefinition av demokrati. Fria och regelbundna val, pressfrihet, organisationsrätt och basrättigheter fastslagna i en grundlag – som inkluderar rätten till privat egendom – antogs. I följande artikel ska vi försöka visa att den här typen av begränsad demokrati har haft en förödande effekt på ANC:s vilja och möjlighet att omfördela resurser.

Det mest fundamentala beslutet som togs under de demokratiska förhandlingarna var att Sydafrikas kapitalistiska system inte skulle monteras ner. Det betydde – helt enkelt – att de som ägde och kontrollerade land, fabriker och pengar under apartheid skulle fortsätta göra det även i "Det Nya Sydafrika", som perioden efter apartheid populärt kallas. "Det verkliga förhållandet är att nästan ingen förändring har skett när det gäller relationerna för ekonomisk makt och kontroll (...). Nästan utan undantag så ligger källorna till ekonomisk makt fortfarande i de

EN ARTIKEL AV

BRIAN RAMADIRO OCH LINN HJORT.

Brian Ramadiro är medlem i Workers' Organisation for Socialist Action (WOSA) och arbetar för The Education Rights Project vid University of the Witwatersrand. Aktiv i the Anti-Privatisation Forum (APF).

Linn Hjort är medlem i Socialistiska Partiet i Sverige och i WOSA samt är aktiv i The Anti-War Coalition (AWC) i Sydafrika. Hon arbetar för AIDC, Alternative Information and Development Centre.

händer som kontrollerade dem under apartheid"¹. Det här är bistra sakförhållanden som få bedömare ifrågasätter.

Det har påpekats att övergången till demokrati blev möjlig först när den regerande klicken förstod att ANC aldrig skulle försöka förändra Sydafrikas solida kapitalistiska bas², eller försöka sig på ett större omfördelningsprojekt riktat mot den vita minoritetens egendomsinnehav³. Det har också sagts att frihetskampen inte var en kamp mellan det civila samhället (bestående av frihetsgrupperna) och den kapitalistiska staten i sig, utan en kamp om statsmakten inom det kapitalistiska systemets ramar. Den grupp inom frihetsrörelsen som tog ledningen i förhandlingarna – den ANC-ledda koalitionen bestående av gräsrotsorganisationer och fackföreningar – hade aldrig som avsikt att avskaffa staten och dess inflytelserika struktur, utan ville överta den och utvidga och utveckla dess välfärdsfunktioner som social beskyddare för alla Sydafrikas invånare⁴. ANC:s kamp var en kamp för nationalistisk frigörelse, inte för socialism. I grunden var det främsta målet för årtionden av strider ett jämlikt samhälle, där alla har samma möjligheter och tillgång till ett välfärdsnät, oavsett "rastillhörighet". Redan efter två år av demokrati kunde två trender tydligt urskiljas, enligt David Ginsberg (1996): för det första, att Sydafrikas demokrati "uttryckligen stannar utanför fabriksgrindarna". Med andra ord så kan regeringen inte utsträcka sina sociala interventioner längre än vad de dominerande ekonomiska intressena tillåter. För det andra blir en av konsekvenserna av denna restriktion på regeringens handlingsutrymme att den måste oskadliggöra och tysta ner de sociala krafter som kan tänkas kritisera dess politiska val⁵. Att ANC följt dessa beskrivningar till punkt och pricka – låtit kapitalet ha sista ordet när det gäller ekonomins utformande och dessutom har börjat undertrycka obekväma åsikter från vänsterhåll – är det viktigaste skälet till att man har kunnat stanna kvar vid den politiska makten, trots ett gans-

ka medelmåttigt resultat när det gäller de sociala reformer som levererats – ett resultat som lämnar väldigt litet utrymme för optimism. Vi ska återkomma till detta längre fram.

STATENS LÖFTEN

Den första demokratiska regeringens makroekonomiska program döptes till the Reconstruction and Development Programme (omstrukturering- och utvecklingsprogrammet, RDP). Det var en ambitiös – men kortlivad – plan som regeringen hoppades skulle kunna förena ekonomisk utveckling för flertalet människors behov med ekonomisk tillväxt i enlighet med kapitalägarnas intressen⁶. Eftersom den ekonomiska politiken baserades på att privat ägande av produktionsmedlen var en självklarhet, och på att en demokratisk omfördelning av tillgångar genom nationalisering var omöjlig blev det uppenbart att "ekonomisk utveckling" bara kunde finansieras genom skatter, lån och utförsäljning av offentliga tillgångar. Resultatet blev en regeringspolitik med en ganska likgiltig attityd gentemot mänskliga behov, parat med höga vinstnivåer för kapitalägarna.

För att förstå RDP måste programmet sättas in i sitt politiska sammanhang. RDP var en slags önskelista som skrevs tillsammans med fackföreningar och gräsrotter över hela landet. På det sättet uttryckte delar av RDP vanliga sydafrikaners förhoppningar och behov. Programmet inkluderade offentliga arbeten, statligt finansierat bostadsbyggande, utbildning, hälsovård och annan välfärd. Men det var inget försök att utmana de delar av samhället som orättfärdigt gjort sig massiva vinster under apartheid – de sågs snarare som naturliga och viktiga partners, som skulle förse den nya staten med pengar och andra verktyg att använda i uppbyggandet av en enad nation. Det var under RDP-perioden 1994-96 som de flesta talangfulla, välartikulerade kritiska rösterna blev som förtrollade av ANC:s och den nya statens löften.

Men efter tre år hade försöket att attrahera

utländskt och inhemskt kapital – enligt ANC en nödvändighet för att skapa jobb och för en framgångsrik ekonomisk utveckling – misslyckats. Istället sattes en rad otvetydiga åtgärder in, för att signalera till både sydafrikanskt och utländskt kapital att Sydafrika var redo att bli fullt integrerad i en nyliberal global värld, på dess villkor. 1996 blev så Sydafrikas folkvalda regering den första afrikanska någonsin som självant bett Världsbanken om hjälp för att konstruera och genomdriva ett strukturanpassningsprogram⁷. The Growth, Employment and Redistribution Strategy (strategin för tillväxt, arbete och omfördelning, Gear) initierades som regeringens nya makroekonomiska politik, för att undanröja alla eventuella misstankar kapitalet kunde hysa om att Sydafrika ens hade socialdemokratiska tendenser. Liksom andra strukturanpassningsprogram avskaffade Gear valuta-kontrollen och förbjöd i stort sett importrestriktioner – något som fick omedelbara och för-

ödande konsekvenser för landets inhemska textil och kläindustri, och dess nästan exklusivt kvinnliga arbetskraft, vilken blev brutalt reducerad. Åtgärder för att hålla nere inflationen, restriktioner för skatte- och penningpolitiken samt privatiseringar av offentliga företag utgjorde basen i detta ekonomiska program, ett program som gäller än idag. På grund av Gear har Sydafrika idag bland världens högsta räntor, vilket gör det nästan omöjligt att under längre perioder finansiera storskaliga projekt för att utveckla infrastruktur och göra elektricitet, boende och vägar tillgängliga för alla. Sydafrika har också en sadomasochistisk gräns för sitt budgetunderskott, satt på tre procent – detta i ett land som hade en relativt liten budget för sociala utgifter, eftersom dessa i stort sett bara gällde den lilla vita minoriteten, och som var tvunget att utvidga den budgeten enormt efter 1994 för att den skulle gälla alla sydafrikaner. Privatiseringar har lett till att vatten, el och tele-

fonsamtal blivit extremt mycket dyrare. Utbildningen har heller inte gått fri från den nyliberala politikens inverkan, som cementerar apartheids sociala klyftor. Skolavgifter och andra avgifter, som till exempel kostnader för obligatoriska skoluniformer, transport- och lunchpengar, har haft ett dramatiskt inflytande över tillgängligheten till utbildning. Förutom att se till att ”vita” skolor fortsätter att vara ”vita” så gör skolavgifter det svårt även för fattiga barn att fortsätta i ”sina” fattiga skolor. Trots att relativt många barn börjar på lägstadiet varje år, är många tvingade att sluta skolan eftersom deras familjer inte har råd med avgifter. De som kan stanna kvar och slutföra studierna kan se fram emot överfulla klassrum och skolor utan el eller bibliotek.

KAMPEN FÖR LAND

Vi tänker inte diskutera huruvida ANC-regeringen har eller inte har gjort något för att råda bot på fattigdomen i Sydafrika. Alla regeringar är ofta tvingade att ge någon slags utdelning, för att förhindra eller mildra arbetarklassens och de fattigas revolter. En rad apartheidregeringar var – som alla moderna regeringar – också tvungna att bygga vägar, hus, kliniker och till och med universitet för de fattiga och förtryckta. Det är inte svårt för vilken regering som helst att göra detta bättre än regeringarna under apartheid; den verkliga frågan är om ANC har börjat att fundamentalt och energiskt utmana det mönster av fattigdom och ojämlikhet som befästes under apartheid? Vi vill illustrera denna diskussion med exempel som rör ANC:s politik inom området för kommunal service.

Brigitte Mabandla, Sydafrikas bostadsminister, talade vid en bostadskonferens i Norge tidigare i år. Stolt sade hon: ”Sydafrika har nyligen fått en utmärkelse av FN:s bostadsorgan Habitat, för att ha försett 1,5 miljoner hushåll med besittningsrätt och tillgång till vatten och sanitära anläggningar och har på så sätt avsevärt förbättrat livet för sju miljoner fattiga människor.⁸” Det är naturligtvis ingen liten bedrift att på tio år halvera de 12,5 miljoner människor som innan 1994 inte hade tillgång till dessa livsnödvändigheter. Utan att förringa dessa insatser måste man ändå titta bakom siffrorna för att förstå varför människor i ”Det Nya Sydafrika” har börjat kämpa mot regeringen – för rättvis tillgång till land, vatten, el, boende och annan basal infrastruktur – och varför områden som vatten- och eltillförsel samt omfördelning av land har blivit till centrala slagfält där en konkret klasskamp utspelar sig.

ANC:s program för omfördelning av land startade under RDP-perioden och fortsatte under Gear. Sydafrika har fortfarande den mest ojämlika fördelningen av land på den afrikanska kontinenten, och eftersom över hälften av landets 44 miljoner invånare lever på landsbygden är detta ett brännande socialt problem. Regeringen har, som sagt, tagit på sig att både principiellt och praktiskt beskydda privat egendom och kan därför bara förvärva land för omfördelning till dem som fördrevs under apartheid genom principen ”villig köpare – villig säl-

jare”. Naturligtvis krävde de villiga säljarna oförskämt höga priser, vilket regeringen inte hade råd med, så år 2 000 hade bara tre procent av all jordbruksmark omfördelats⁹. När regeringen väl insåg hur begränsade dess resurser var, och i ett samtidigt försök att skapa en svart kommersiell jordbruksklass, blev de fattiga som ännu väntar på att återfå sin mark övergivna. Istället för en allmän omfördelning ska 75 000 svarta storbönder placeras på brukbar jord under en period av 15 år, med början år 2000. ANC:s lösning på markproblemet är exakt samma metod som den afrikanderna använde sig av under apartheid: att skapa en liten och underdånig kapitalistisk jordbrukarklass, vilken kan användas som en buffert gentemot en utarmad landsbygdsbefolkning.

Sedan ANC antog Gear 1996 har kommunal service drivits av privata företag eller om det varit i offentlig regi styrts av ”kostnadsåtervinning” och ekonomisk vinst. Kostnadsåtervinning innebär att de som använder till exempel vatten och el måste betala för hela eller delar av tillgången och infrastrukturen, men många har inte råd med det i en period av stigande priser – vilket också gäller för matpriserna – och ökande arbetslöshet. Arbetslösheten har nått katastrofala höjder, över 40 procent enligt fackföreningsfederationen Cosatu. Jobb har blivit ”flexibla”, deltidsbaserade, privatiserade, organiserade som entreprenader (outsourced), säsongsbundna och överhuvudtaget mycket mer osäkra sedan Gear introducerades. Även de inom arbetarklassen som har jobb får det allt svårare att få ekonomin att gå ihop, något som märks i det stora antalet strejker – vars huvudkrav ofta är högre löner – som brutit ut under de senaste åren¹⁰. När människor inte har råd att betala sina räkningar stängs vattnet eller elen av, eller så sätts andra åtgärder in som straff. Enligt aktivisten Trevor Ngwane från Anti-Privatiseringsforumet fick under år 2001 fler människor boende i kåkstaden Soweto sin el avstängd varje månad än som fick tillgång till den¹¹. Mellan 1999 och början av 2002 stängdes vattnet av för över 100 000 hushåll i Kapstaden. The Municipal Services Project har i en studie, som bestrids av regeringens representanter, uppskattat att i juli 2001 hade tio miljoner sydafrikaner fått sitt vatten avstängt under någon period, och ytterligare tio miljoner fått sin el avstängd – oftast under kortare tid¹². År 2000 blev landsbygdens invånare i KwaZulu-Natal provinsen tvungna att börja betala för vatten. Resultatet blev att tusentals människor började ta vatten från bäckar, dammar och andra naturliga källor, och kolera bröt snabbt ut. Över 250 människor dog och fler än 100 000 blev sjuka¹³.

Enligt statens egna siffror lever fortfarande 5,5 miljoner sydafrikaner utan människovärdigt boende, vilket dock inte täcker in hela historien om ANC:s politik för bostadsbyggande. Enligt en studie följde bara 30 procent av alla hus som uppförts inom ramen för RDP regeringens egna boendeföreskrifter. De flesta av dessa hus är dåligt byggda och illa planerade. Tak läcker eller kollapsar, dörrar går inte att stänga. Ofta finns inga faciliteter som skolor och kliniker i närhe-

ten och segregationen består, eftersom husen avsedda för de fattiga – som fortfarande till överväldigande del är svarta – ofta byggs långt ifrån stadskärnorna.

REPRESSION

Det här är bakgrunden till bildandet av sociala organisationer som the Soweto Electricity Crisis Committee, the Orange Farm Water Crisis Committee, the Western Cape Anti-Eviction Campaign, the Landless Peoples’ Movement, och liknande grupper. De är spridda över hela landet och har sitt ursprung i kåkstäder, illegala bosättningsområden och andra arbetarklassområden. De flesta börjar som enfrågegrupper och de är främst reaktioner på regeringens, kommunernas och de privata företagens angrepp. Metoderna som dessa sociala organisationer eller rörelser använder sig av är ofta uppfinningsrika och direkta. Invånare organiserar sig och kopplar (illegalt) tillbaka vatten och el som stängts av. I Soweto gick en demonstration till olika kommunfullmäktigeledamöters hem för att stänga av deras el – ”för att låta dem smaka sin egen medicin”. När ledarna för demonstrationen blev arresterade marscherade 500 Sowetobor till Morokas polisstation och inbjöd sig själva till massarrest. ”Polisen blev överväldigad”, rapporterar en aktivist¹⁴. I Västra Kap provinsen, där vågor av husvräkningar har skett under en lång period eftersom så många inte längre har råd att betala för sina hus, bär folk helt enkelt tillbaka möbler till de övertagna husen och återinstallerar hela familjer. Demonstrationer, ockupationer och massmöten är andra former av protest dessa nya sociala rörelser använder sig av. Det är nya kampområden som tar form, och de ligger utanför den traditionella frihetsrörelsen mot apartheid, men aktivisterna använder ”traditionerna, glöden, experimenten från den gamla tiden”¹⁵.

Dessa organisationer utgör ett problem för ett ANC i händerna på big business. De bestrider marknadskrafternas logik på ett kompromisslöst sätt, och de vinner medlemmar från ANC:s arbetarklassväljare. Vissa sociala organisationer har börjat konsolidera kampen för vatten, elektricitet, sophämtning med mera och sätter upp politiska mål i ett längre perspektiv. The Anti-Privatisation Forum (Anti-Privatiseringsforumet, APF) bildades för fyra år sedan som en paraplyorganisation för olika gräsrotsorganisationer, och har numera som uttalat mål att bekämpa kapitalismen genom en klasskamp ledd av arbetande och att bygga ett socialistiskt samhälle. Tio års demokrati i Sydafrika har skapat en tumultartad politisk situation och lett till nya former av organisering, i en liten men växande skala.

Som Ginsberg (se ovan) förutsåg redan för åtta år sedan så måste en liberal-demokratisk regering försöka kontrollera och underminera de radikala sociala krafterna för att vinna kapitalets godkännande och stabilisera sin egen position. ANC:s representanter – på alla nivåer upp till landets president – attackerar Sydafrikas sociala rörelser med en enorm verbal intensitet. De kallas för ”ultra-vänstern”, de är enbart ute

kära läsare

Det är svårt att på rak arm komma på något mer missbrukat, slitet och förvrängt ord än ”demokrati”. Det används av nästan alla politiska och sociala grupper för alla möjliga och omöjliga syften. Men begreppet är trots det inte förbrukat. Det finns fortfarande all anledning för radikala rörelser att ta fajten om dess innehåll.

Lägger man till ”deltagande” framför detta misshandlade ord så öppnar sig en viktig diskussion för alla oss som vill en annan värld. Inte minst de erfarenheter som kommer från Porto Alegre i södra Brasilien, där metoder för en sådan deltagande demokrati experimenteras fram, är nödvändiga för socialister att analysera. Att det nu börjar ges ut böcker som värderar erfarenheterna är ett stimulerande tecken.

Denna nyligen påbörjade (återstartade om man ser det i den radikala arbetarrörelsens historiska perspektiv) diskussion har gett flera avtryck i detta nummer av Röda Rummet. Vad innebär till exempel Sydafrikas – i historiens ljus, löjligt korta – tid av demokratiskt samhällskick? Är det verkligen demokrati som införts där? Artikeln av Linn Hjort och Brian Ramadiro som skärskådar detta pekar inte minst på myriader av problem och begränsningar. Och den problematiserar hur frågan om demokrati är kopplad till de sociala klassernas kraftmätning – till den arbetande folkmajoritetens svåra strävan efter att nå makten för att frigöra sig från det styrande klassherraväldet. Kanske är det först då möjligheten till demokrati i ordets bokstavliga bemärkelse verkligen frigörs. För socialister är denna fråga – hur en deltagande demokrati också ska kunna bli okuvlig och socialt omvälvande – avgörande, kanske långt bortom de ord vi använder, om vi så kallar det folklig demokrati, folkmakt, arbetarstyre, socialistisk demokrati eller något annat.

Demokratifrågan ställs ju inte bara som framtidsvision, utan som en uppgift här och nu i de rörelser som nästan alltid i första hand riktas mot konkreta försämringar av människors vardagsvillkor, men som mitt i vardagen mycket snart ställer allt vidare frågor. I dagens värld av sekundschnabba skärmklickningar på Nasdaq-börsen och med nyliberala WTO-reglers världsomspännande räckvidd är steget mellan värnandet av den lokala vårdcentralen och villkoren för världsekonomin egentligen inte så fjärran. Ganska snart inställer sig grubblen om hur det lilla hänger ihop med det stora – och om att en helt annan värld är av nöden.

Och den är också möjlig. Men hur? I vårt förra nummer föreslog Lars Henriksson i artikeln *Att gripa tillfället* att en möjlig ram för denna lika handfasta praktiska som visionärt strategiska diskussion skulle kunna vara ”folkrörelsesamverkan” mellan pånyttfödda fackföreningar och radikala sociala rörelser. Den tråden vill Röda rummet mer än gärna hjälpa till att tvinna vidare på, vi välkomnar er som vill bidra till diskussionen. Några dagar innan denna tidning går i tryck är vi med och arrangerar ett offentligt möte i Göteborg just på temat ”En annan värld – men hur?”, där Lars Henriksson samtalar med Hans Abrahamsson, vars bok *Det gyllene tillfället* var utgångspunkt för Röda rummet-artikeln.

Liknande samtal pågår och kommer att fortsätta, stimulerade inte minst av Word Social Forum-processen, med förhoppningsvis allt fler deltagare. De sociala forum som i maj hålls på flera ställen i landet blir viktiga tänka- tillsammans-tillfällen. Och förhoppningsvis uppstår allt fler samtal i vardagen, mitt i steget. I rörelse.

efter att undergräva regeringen och demokratin, förstöra allt ANC uppnått och rent allmänt skapa kaos, menar ANC:s förespråkare. På en ideologisk nivå är intoleransen gentemot de nya organisationerna total. På gator och torg följs aktiviteter och protester allt oftare av repression. Aktivister i Västra Kap vittnar om hur polisen sätts in för att med våld avhysa människor från deras hus. Hundar, tårgas, gummikulor och massarresteringar är vanliga inslag när vräkningar sker och protester mot dem organiseras. I andra områden hjälper privata säkerhetsvakter och beväpnad säkerhetspersonal till att stänga av vatten och el när de boende försöker förhindra detta¹⁶. Den stat som vanns av frihetsrörelsen för att skapa jämlikhet används tio år senare för att skydda kapitalet från oroligheter, skapade av de fattiga som den i första hand var menad att beskydda.

Men vi vill tydligt framhålla att vi inte försöker jämföra repressionen under ANC med den enorma brutalitet som utspelades under apartheidregimen – blotta utbredningen och våldsamheten av repressionen under apartheid gör en sådan jämförelse omöjlig – men det är samtidigt nödvändigt att poängtera att statens repression i kapitalägarnas intresse visar alla tecken på att bli systematisk i "Det Nya Sydafrika". Internt är den sydafrikanska statsapparaten ett mångtydigt och omtvistat område där tjänstemän från den gamla apartheidregimen arbetar sida vid sida med nya anställda med helt annorlunda visioner. Men denna nygamla stat¹⁷ har en slående klasskaraktär, och det har under de senaste tio åren blivit alltmer uppenbart att statens grundläggande uppgift helt enkelt är att garantera reproduktionen av det bestående produktionssättet.

Klasskampen har intensifierats i det demokratiska Sydafrika. Landets arbetarklass har alltid varit splittrad efter "rastillhörighet" och – viktigt att komma ihåg – könstillhörighet, men genom de sociala rörelserna börjar den sociala klasskomponenten komma upp till ytan. "För första gången i Sydafrikas historia, tar kampen plats utan hänvisning till hudfärg."¹⁸

ALLIANSEN

Men den främsta organiseringen av arbetarklassen är fortfarande fjättrad inom ramarna för den gamla frihetsrörelsen: inom kommunistpartiet, SACP, och fackföreningsfederationen Cosatu, som befinner sig i en politisk – och känslomässig – allians med ANC. Majoriteten av de organiserade arbetarna tillhör kommunistpartiet och/eller Cosatu och/eller ANC. Men det finns ändå ett politiskt vakuum som de sociala rörelserna försöker fylla. En gång i tiden utgjorde SACP och Cosatu starka, radikala röster inom frihetsrörelsen, men de är nu helt marginaliserade av ANC. På ett tidigt stadium i övergången från apartheid till demokrati överlämnade de ansvaret och ledarskapet för landet – och dess arbetarklass – till ANC. De väldiga sociala klyftorna som plågar Sydafrika ska åtgärdas genom att den Nationella Demokratiska Revolutionen bereder vägen för ett framtida socialistiskt samhälle, menar kommunistpartiet. För att den

revolutionen ska lyckas måste den utföras under ett "revolutionärt ledarskap" och därför "måste ANC leda sin Allians, och de måste leda vårt samhälle"¹⁹. De uppenbara motsättningarna mellan den faktiska nyliberala politik som ANC-regeringen genomför och socialismens framtid blir bara alltmer iögonfallande allteftersom tiden går. Tio år efter att den "Nationella Demokratiska Revolutionen" inleddes återstår det fortfarande för kommunistpartiet att förklara hur socialismen ska vinnas genom att drivas av ett nyliberalt ledarskap.

Cosatu anser också att ANC måste leda både samhället och Alliansen. Cosatu föll själva offer för ANC:s hätska verbala attacker när deras protester mot den rådande ekonomiska politiken ansågs för utmanande, men beslöt ändå under sin åttonde kongress i 2003 att se till att ANC vinner en "överväldigande seger" i 2004 års nationella val. Den stigande arbetslösheten har haft en mycket skadlig inverkan på Cosatus medlemsantal, som sjunkit i reella termer under de senaste åren. Cosatu har därför gått i främsta ledet i organiseringen av några väldiga strejker – vilka också stöddes av SACP – riktade mot privatiseringar och Gear-programmet. Men Cosatu är inte beredda att bryta alliansen med ANC, trots allvarliga politiska meningsskiljaktigheter, och för att bevisa sin trohet till partiet deltar de i fördömandet av de mest kritiska sociala rörelserna. "Illvilliga och enfaldiga" organisationer, som Anti-Privatiseringsforumet och andra grupper med ledare från "extrem-vänstern", är omöjliga att samarbeta med, enligt Cosatu²⁰.

AIDSEPIDEMIN

Det finns trots allt sociala rörelser som Cosatu regelbundet samarbetar med. En av dem är the Treatment Action Campaign (Aktionskampanjen för behandling, TAC), en stor och inflytelserik organisation som arbetar med påtryckning och utbildning runt HIV och AIDS. Att Cosatu stödjer denna viktiga rörelse, trots dess kritik av att regeringen förhindrar utveckling av effektiva åtgärder för att bekämpa viruset, är ett tecken på att denna del av arbetarrörelsen tar frågan om HIV/AIDS på allvar. Precis som den borde göra. Spridningen av HIV och AIDS i Sydafrika bryter ytterligare ner den sociala strukturen som redan krackelerar under fattigdom och våld, och apartheidens kvarvarande strukturer främjar i mycket hög grad fortsatt spridning av epidemin. Migrationssystemet, vilket var ett centralt inslag i apartheidssystemet, lever fortfarande kvar. Det bygger på att män arbetar i gruvor eller jordbruk, långt borta från sina familjer i månader eller år. Våldet i samhället, som bottenar i årtionden av attacker på ett helt folk och som en demokrati bestående av ökande ojämlikheter inte har lyckats överbygga, förvärrar spridningen av HIV/AIDS. Det våldsamma patriarkatet, noggrant utformat genom en statligt sanktionerad könsdiskriminering som understödde statens rasism, är ett allvarligt hinder för kvinnors hälsa och förmåga att skydda sig från HIV/AIDS. Man bör påpeka att ANC har visat engagemang för att utrota kvin-

noförtryck. Kvinnors rättigheter har institutionaliserats och etablerats i lagar och landets konstitution och statsorgan som Kommissionen för jämställdhet har skapats. Inom ANC:s egna organisation måste minst 30 procent av alla representanter utgöras av kvinnor. Men detta liberal-konstitutionella skydd har inte i någon större utsträckning lyckats nå kvinnor ute i samhället. Statistik över våld mot kvinnor visar enormt höga siffror i Sydafrika. Kvinnor har mycket liten makt i förhandlingar om att använda kondomer eller inte, och har liten medbestämmanderätt i frågan om ett förhållande ska vara monogamt eller inte. Och med den ökande kvinnliga fattigdomen förstärks beroendet av mäns tillgångar, samtidigt som utrymmet för jämställdhet i sexuella relationer krymper. Frustrationen, alkohol- och drogmissbruket, hopplösheten och ilskan som finner sin grogrund i brustna – eller snarare raserade – löften om "Ett Bättre Liv För Alla" är ingen lämplig grogrund för att övervinna landets kris. Sydafrika har nog en unik historia, men håller snabbt på att förvandlas till ett väldigt vanligt nyliberalt land²¹.

Sydafrika är ett solklart exempel på att ett land som accepterar marknadens lagar obönhörligen får problem med att skapa balans mellan social utveckling och kapitalets behov. Och otvetydigt är det de fattiga, de som väntade på och slogs för demokratisk frigörelse, som får ge vika. En av de mest allvarliga konsekvenserna av övergången till en liberal demokrati i Sydafrika är att ANC ironiskt nog har regerat under en period som reproducerat ojämlikheter enligt "rastillhörighet" lika effektivt som apartheidens lagar och institutioner gjorde. Den rasistiska kapitalismen frodas i hög grad i dagens Sydafrika. De fattiga och arbetarklassen är fortfarande nästan uteslutande svarta, och nästan alla rika är vita. Även de som gav ANC ovillkorligt och ofta okritiskt

Basfakta – Sydafrika

Huvudstad: Pretoria 1.080.000 invånare, Kapstaden (parlamentssäte) 2.185.000 invånare

Yta: 1.221.038 km²

Folkmängd: 43,1 milj (1999)

Språk: engelska, afrikaans, ndebele, nordsotho, sydsotho, swazi, thonga, tswana, venda, xhosa, zulu

Folkgrupper: afrikaner 77 %, vita 13 %, "färgade" 9 %, asiater 1 % (uppskattning 1996)

Förväntad livslängd: 54,7 år

Barnadödlighet före 5 år: 65 /100

Barn per kvinna: 3,3

Läskunnighet, vuxna 15 år och äldre: män 84,7%, kvinnor 83,2%

Fasta telefonlinjer/1000 inv:100

TV-apparater/1000 inv:123

BNP per invånare: 3 210 USD (1997)

BNPs fördelning per sektor: Gruvindustri 6,6%, Tillverknings- & byggindustri 22%, Jord- skogsbruk & fiske 3,9%, Handel, restaurang och hotell 13%, Övrigt 54,5%

Exportintäkter, fördelning per sektor: Guld 34%, Andra metaller 35%, Diamanter 16%, Maskiner och fordon 14%, övrigt 1%

Utlandsskuld: 25 222 miljoner USD (1997)

Religioner: Kristna 68%, muslimer 2%, hinduer 1,5%, traditionella 28,5%

Källa: Utrikespolitiska institutet, Afrikagrupperna i Sverige

stöd under många årtionden erkänner att den sociala utvecklingen de förväntade sig efter tio år av ANC-styre inte har visat sig. De som aldrig gick så långt i sitt stöd till ANC söker efter en annan väg, baserad på insikten att det inte är troligt att ett välfärdssamhälle kan skapas under ANC eller någon annan kapitalistisk regering.

Det är tydligt att ANC:s förmåga att realisera sin borgerliga politik hänger på den allmänna oförmågan hos vänstern – inom och utanför de nya sociala rörelserna – att skapa ett konkret och trovärdigt alternativ till ANC. Men som torde ha framgått av ovanstående text har viktiga steg tagits för att skapa ett sådant alternativ. Vi instämmer med Neville Alexander²², att vänsterns och de sociala rörelsernas centrala uppgift nu är att intensifiera klasskampen och att överbrygga de historiska ”rasskillnaderna” som Sydafrika dras med, i förhoppningen att under klasskampens gång så kommer behovet av en verklig socialistisk revolution bli uppenbar för de breda massorna.

NOTER

- 1 Alexander, N. *An Ordinary Country – Issues in the Transition From Apartheid to Democracy in South Africa*, University of Natal Press, Pietermaritzburg, 2002, p. 146
- 2 Ibid, p. 65
- 3 På grund av Sydafrikas historia är det i stort sett omöjligt att skriva en analys utan hänvisning till ’ras’ – landet var trots allt uppdelat enligt fyra olika ’rasgrupper’: ’Afrikaner’, ’Vita’, ’Indier/Asiater’ och ’Färgade’. Vi kommer konsekvent att sätta alla dessa ord inom citationstecken, för att poängtera att de är socialt och politiskt skapade kategorier, inte biologiska.
- 4 Greenstein, R. ’State, Civil Society and the Reconfiguration of Power in Post-Apartheid South Africa’, University of the Witwatersrand (Sociology Department), Wiser Seminar Paper, August, 2003, p. 15
- 5 Ginsburg, D. ’The Democratisation of South Africa: Transition Theory Tested’, *Transformation*, 29, 1996, p. 82
- 6 Lodge, T. *Politics in South Africa: From Mandela to Mbeki*, David Philip, CA, South Africa, 2002
- 7 Desai, A. & Pithouse, R. ’But we were thousands’. *Dispossession, Resistance, Repossession and Repression in Mandela Park*, Centre for Civil Society Research Report 9, November, 2003, p. 2
- 8 Address by Minister of Housing: ’How South Africa Improved Housing Conditions for Seven Million People’, www.gov.doh.za, 2004
- 9 Lodge, op cit
- 10 Alexander, op cit, pp. 71-72
- 11 ’Trevor Ngwane: Sparks in the Township’, *New Left Review*, 22, July-August, 2003
- 12 *Services For All – Municipal Services Project Newsletter*, 3, April,

2002 www.queensu.ca/msp

- 13 Shore, K.J. ’Who pays? Municipal Services in South Africa’, *Reports*, 10 January, 2002
- 14 ’Trevor Ngwane: Sparks in the Township’, op cit
- 15 Ibid.
- 16 Desai, A. & Pithouse, R. Op cit. Se också Hjort, L. ’Sydafrika: Kåkstäderna organiserar sig – mot banker, politiker och poliser’, *Internationalen*, 8, 2003
- 17 Enligt Greenstein, Op cit
- 18 Alexander, N. Op cit
- 19 ’The Alliance – More Necessary Than Ever’, *SACP Editorial Comment, African Communist*, 162, 2002
- 20 Se också Hjort, L. ’Sydafrikanska LO ger fortsatt stöd till ANC’, *Internationalen*, 3, 2003
- 21 Från Alexander, N. (2002) *An Ordinary Country – Issues in the Transition From Apartheid to Democracy*, op cit
- 22 Alexander, N. ’Structural adjustments series III: There Is An Alternative’, *Workers Voice*, June July 1997.

ÖVRIG LITTERATUR

Marais, H. *South Africa – Limits to Change: The Political Economy of Transition*, Zed Books Ltd., London, 1998
 Workers’ Organisation for Socialist Action: ’WOSA’s Critique of the Macro-Economic Strategy’, *Workers’ Voice*, June-July, 1997

I Röda rummet 2/2003 fanns artikeln: ”Utan land ingen verklig frihet – kampen för jord och människovärde i Sydafrika” av Mercia Andrews

Stöd **röda rummet**
 Postgiro 13 04 07 - 0

GLOBALT BENSINSTOPP

– om sinande oljekällor och världsekonomin framtid

Oljan – ”det svarta guldet” – är sedan länge den kapitalistiska världsekonomin drivmedel. Utan detta fossila bränsle skulle inte hjulen hela tiden kunna rotera snabbare. Oljan är för vår tid vad voden och hästen var för det gamla bondesamhället. Men oljan är ingen perpetuum mobile, ingen outtömlig energikälla. Allt fler forskarrapporter talar allt tydligare om att toppen snart är nådd och att produktionen därefter oundvikligen kommer att dala kraftigt. Stig Eriksson kastar ljus över den rådande situationen med alltmer accentuerade konflikter runt de sinande resurserna som ett troligt framtidsscenario.

”No blood for oil!” var en ofta förekommande paroll i de stora internationella demonstrationerna mot USA:s krigsplaner mot Irak i februari-mars 2003. Många skribenter, debattörer och analytiker betonade också oljans betydelse för USA:s krig, inte bara det mot Irak utan även mot tidigare krigsmål som Afghanistan och Jugoslavien. De två sistnämnda är förvisso inga oljeproducerande länder av rang, men de är ytterligt viktiga i ett vidare geopolitiskt perspektiv. Bägge har klara strategiska lägen om man ser till transporter (framför allt via pipelines) av olja och gas.

Irak är onekligen ett land rikt på olja. Med sina påstådda reserver på drygt 112 miljarder fat (ett fat = 159 liter) utgör landet den näst oljerikaste nationen efter Saudiarabien med dess 262 miljarder fat. Hela Mellanöstern beräknas stå för över 65 procent av all kvarvarande olja i världen. (Mer om världens oljereserver längre fram...).

Om man noggrant synar oljeproblematiken står det utom allt tvivel att kriget i botten handlar om Iraks olja. Och då inte bara Iraks och Mellanösterns olja, utan olja och energi överhuvudtaget.

Kriget mot Irak handlar om olja. Men på vilket sätt? Är det för att hålla ner priset på oljan Eller höja priset? (Det finns de som hävdar detta också!) Kan inte USA få all olja man behöver genom att köpa den på den internationella marknaden? Är det för att Bush:s oljevänner ska få sin profithunger stillad? Är det för att krossa OPEC? Är det kamp mellan oljedollar och oljeeuro? Är det för att förse Israel med billig olja? Är det för att upprätthålla sin ”hegemoni” – Pax Americana – i världen? Eller...?

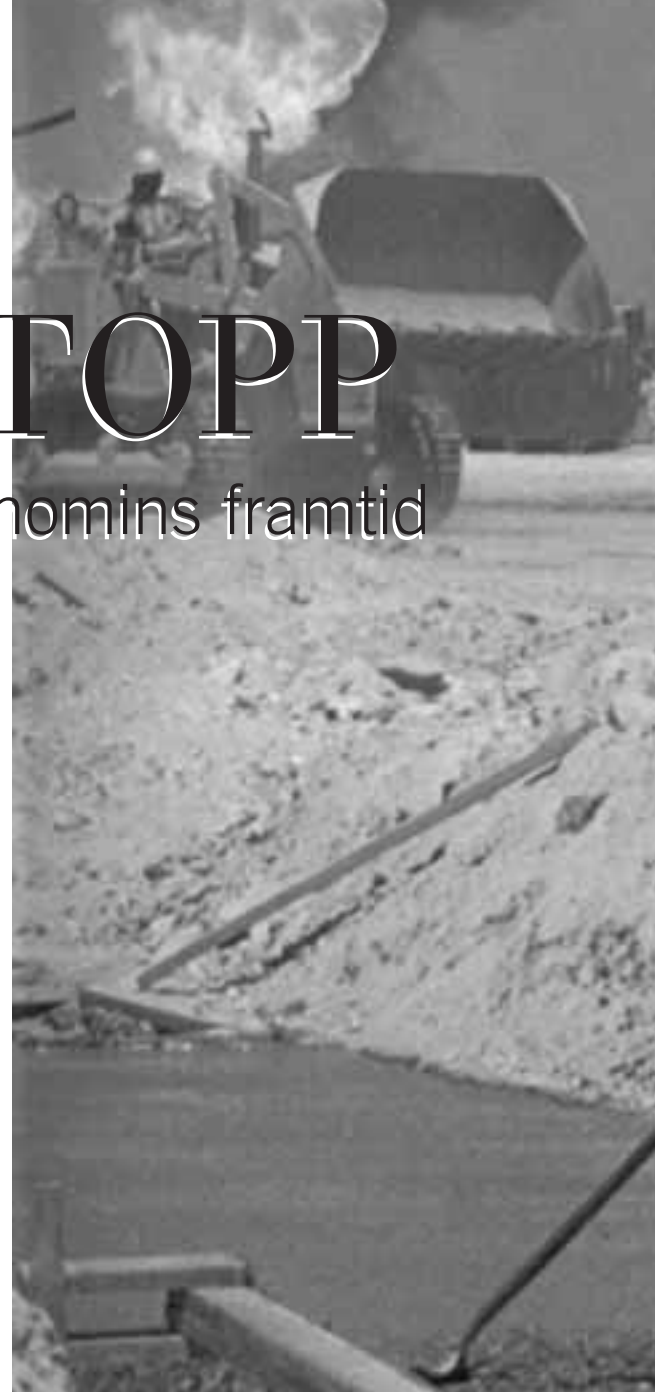
Det saknas inte teorier om på vilket sätt oljan – den billiga konventionella oljan – spelar en avgörande roll för USA:s internationella agerande, vare sig detta sker med ekonomiska/politiska medel eller med militär makt. Alla är dock överens om vilken central och strategisk funktion oljan har för världsekonomin och i synnerhet för USA. Och självfallet präglar detta utrikespolitiken. ”Olja är inte den enda faktor som väglett USA:s politik i Mellanöstern, men fri tillgång till regionens enorma oljeresurser – nu omkring 2/3 av världens kända resurser – har varit det mest konsistenta och övergripande inslaget”, påpekar Gabriel Kolko, en av experterna på USA:s utrikespolitik. (Citerat ur ”Another Century of War”, 2002).

OLJA – EN ÄNDLIG RESURS

För att förstå oljans roll i Irak-kriget – och betydelse för USA:s utrikespolitik i allmänhet – är det nödvändigt att känna till vissa fakta om olja, oljeutvinning och oljetillgångarna i världen.

Oljan är en icke förnyelsebar resurs. Det finns en viss mängd olja i världen, och denna mängd tillväxer inte. Större delen av oljan tillkom för 90-230 miljoner år sedan, och hade då formats under miljontals år. Tillsammans med kol och naturgas utgör oljan huvuddelen av den fossila bränsleenergi – lagrad solenergi – som mänskligheten har fått i arv av naturen.

Sedan oljan under senare hälften av 1800-talet började utvinnas kommersiellt har den med tiden kommit att bli den viktigaste varan i den moderna ekonomin. Idag står oljan för 40 procent av all energianvändning i världen och över 90 procent av all transportenergi. Mer än 500 000 produkter innehåller olja i någon form. Viktigast är gödnings- och bekämpningsmedel, oumbärliga för jordbruket. Oljan driver över 700 miljoner personbilar, lastbilar och bussar i världen, 15 600 flygplan och miljontals andra maskiner med förbränningsmotor (gräsklippare, grävmaskiner, fritidsbåtar, skotrar, motorsågar och så vidare). Utan billig olja är nuvarande

tillväxt i världsekonomin omöjlig. Oljan är blodloppet i hela det industriella samhället. Och en hel livsstil är förbunden med användningen av olja och oljebaserade produkter.

1973-74 upplevde världen en "oljekris" när OPEC-länderna riktade sitt oljeembargo mot USA och väst på grund av dess stöd till Israel i det så kallade Yom Kippur-kriget. Det handlade om en oljebrist som uppstod på grund av ett politiskt beslut från OPEC-länderna att skära ned på produktion och export. Det handlade inte om en verklig fysisk brist på olja. Men krisen visade ändå på hur känsliga och sårbara de oljekonsumerande länderna de facto var inför ett avbrott i tillförseln. Och hur uppenbart beroende de var av just Mellanösterns olja.

De stora kapitalistiska ekonomierna drog olika slutsatser av denna kris. Sedan 1973 har USA:s strategi varit att försöka bredda och fördela – "diversifiera" – sin oljeimport till att gälla flera olika regioner i världen. Men oljebehovet som sådant ifrågasattes inte i någon högre grad. USA valde att göra sig beroende av oljan som energiresurs. Andra länder drog andra slutsatser.

EN ARTIKEL AV STIG ERIKSSON

Artikelförfattaren är aktiv i antikrigsrörelsen i Umeå. Medlem i Socialistiska partiet.

I Sverige satte man exempelvis igång med att fasa ut oljan i vissa sammanhang, liksom att vidta en rad besparings- och effektivitetsåtgärder. Således har den totala oljeanvändningen i Sverige halverats sedan början av 70-talet. Det beror framför allt på att uppvärmningen av boendet (villor, hyreshus) med olja i stort sett upphört, och att husen effektivt isolerats etcetera. Dock, när det gäller transporter är Sverige fortfarande – som de flesta andra länder – till över 90 procent beroende av oljan. Och billiga och effektiva transporter är livsnödvändiga för att öka handeln och vidga marknaderna.

Ekonomer brukar gärna framhålla att oljenotan utgör en liten del av BNP – till och med en minskande andel – och att oljeberoendet därför snarare minskar än ökar. Men det är ett skrivbordsmatematiskt betraktelsesätt. I verkligheten skulle mycket lite på BNP:s intäktssida kunna realiseras utan energin från oljan. Utan lastbilstransporter, radikalt minskad handel och varudistribution. Utan rullande privatbilism, inga lönsamma stormarknader. Utan flygbränsle, inga effektiva långväga transporter, ingen masssturism. Utan gödnings- och bekämpningsmedel, inget modernt jordbruk och så vidare. Nästan varje samhällslig verksamhet är direkt eller indirekt beroende av billig olja. Faktum är

att oljan är världshistoriens hitintills mest mångsidiga och effektiva energikälla. Inget kan ersätta oljan i detta avseende. Ingen annan energikälla kan utvinnas billigare, ge samma höga energiutbyte, hanteras och transporteras med samma lätthet som just den billiga råoljan! Problemet är att oljan – liksom en rad andra naturresurser – är en ändlig resurs.

HUR MYCKET OLJA FÖRBRUKAS I VÄRLDEN?

Varje sekund bränner vi närmare 150 000 liter olja i världen. Det innebär en förbrukning på ungefär 75,7 miljoner fat råolja per dag, och drygt 27 miljarder fat per år. (British Petroleum's statistik för 2002).

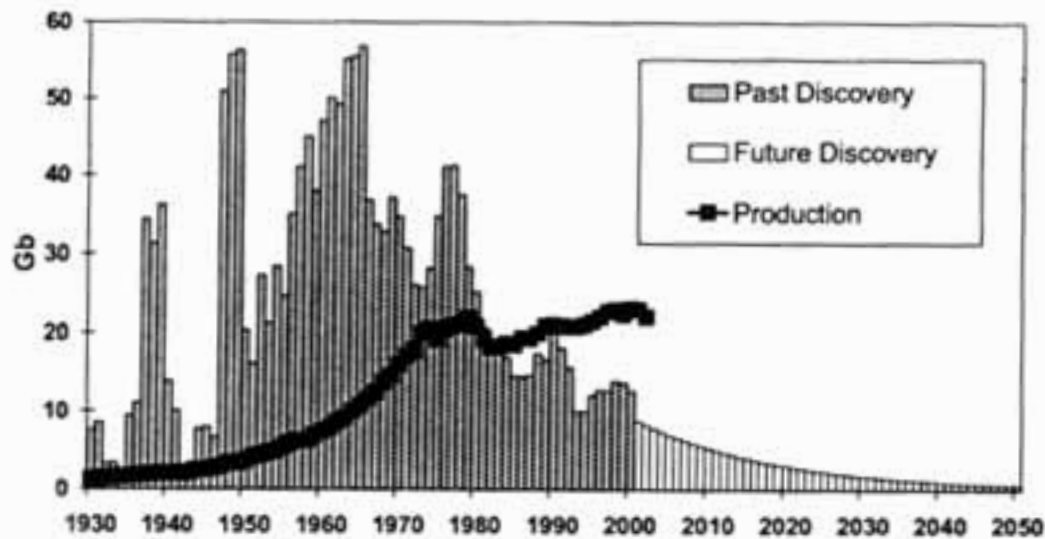
Konsumtionen av olja i världen var 2002 som följer (miljoner fat/dag):

USA/Kanada/Mexiko	23,5	(USA19,7)	30,2 %
Syd- och Centralamerika	4,6		6,1 %
Europa & Eurasien	19,4	(EU 13,4 och Ryssland 2,5)	26,3 %
Mellanöstern	4,3		5,9 %
Afrika	2,5		3,4 %
Asien/Stilla Havet	21,4	(Kina 5,4 och Japan 5,3)	28,1 %

TOTALT 75,7 100 %

Källa: BP:s statistik för 2002

The Growing Gap

Figur 1: www.asponews.org

Oljeförbrukningen följer ett tydligt – och välkänt – mönster där de högindustrialiserade och utvecklade länderna (i princip OECD) gör av med 47,5 miljoner fat/dag, det vill säga 61,9 procent av den dagliga förbrukningen i världen. USA ensamt – med 5 procent av världens befolkning – står för 26 procent. (Sverige konsumerar drygt 315 000 fat/dag, ungefär 0,4 procent av världsförbrukningen). När det gäller ökningen av oljekonsumtionen är det dock utvecklingsländerna, framför allt i Asien, som svarar för merparten. Kina har ökat sin förbrukning från 2,7 till 5,4 fat/dag under perioden 1992 till 2002 – en ökning med 100 procent! Motsvarande ökning för USA under samma period är 15,9 procent, från 17,0 till 19,7 miljoner fat/dag.

OLJAN I VÄRLDEN – VAR OCH HUR MYCKET?

Oljetillgångarna är inte jämnt fördelade över världen, utan merparten är koncentrerade till ett fåtal regioner, varav de viktigaste är Nord- och Sydamerika, Mellanöstern och Ryssland /Centralasien (inklusive Kaspiska Havet). Fram till dags dato har vi sammanlagt utvunnit ungefär 950 miljarder fat från världens olika oljefält. De kvarvarande oljereserverna ser (enligt BP:s statistik 2002) ut så här:

Reserver (Miljarder fat)	Produktion (Miljoner fat/dag)
USA/Kanada/Mexiko 49,9 (USA 30,4)	14,16 (USA 7,70)
Syd- och Centralamerika 98,6	6,65
Europa/Eurasien 97,5 (Ryssland 60,0)	16,22 (Ryssland 7,70)
Mellanöstern 685,6	20,97
Afrika 77,4	7,94
Asien/Stilla Havet 38,7	7,99
TOTALT 1047,7	73,93

Källa: BP:s statistik för 2002

(I ”produktion” ingår enligt BP ”råolja, oljeskiffer, oljesand och naturgas i vätskeform”. Det är oklart om allt detta också ingår i reserver.)

Sedan 2002 har oljesituationen förändrats något, exempelvis har Ryssland ökat sin produktion och ligger för närvarande över Saudiarabiens. (I skrivande stund – februari 2004 – har OPEC meddelat att man ämnar skära ned på produktionen med 1 miljon fat/dag). Oljereserverna i och kring Kaspiska Havet beräknas till drygt 16 miljarder fat. Längre ansågs det att denna region kunde matcha – och till och med överträffa – Mellanöstern. Men den kaspiska oljan kommer inte att på något avgörande sätt påverka världproduktionen. Mellanöstern förblir det område i världen där oljereserverna är ojämförligt störst. (Men, som vi ska se längre fram, kan reserverna där också vara överdrivna...).

Siffrorna i ovanstående tabeller kommer som sagt från BP:s statistik. Enligt denna skulle världens totalt utvinningsbara oljereserv (redan utvunnet + kvar att utvinna) vara 2000 miljarder fat, varav 950 miljarder fat redan utvunnits. Men det finns också andra statistiska källor, och som dessutom är naturvetenskapligt förankrade. I Uppsala finns till exempel Uppsala Hydrocarbon Depletion Group, som under ledning av professor Kjell Aleklett ägnar sig åt att kartlägga världens oljetillgångar. Gruppen är knuten till The Association for the Study of Peak Oil and Gas (ASPO). Varje månad presenterar ASPO ett nyhetsbrev på sin hemsida (www.asponews.org) där informationen om världens oljereserver uppdateras. Geologen och oljeexperten Colin Campbell är en tongivande medlem i ASPO, och till stor del är det hans siffror som ligger till grund för ASPO:s statistik. ASPO värderar världens totala oljetillgångar till 1800 miljarder fat, dvs något lägre än BP gör. Men ett slags ”konsensus” bland många experter och skribenter tycks råda kring 2000 miljarder fat. (Diskussionen om oljereserverna är för övrigt en ständigt pågående process. En hel del artiklar med mera finns på ovan nämnda hemsida samt på www.peakoil.net).

Ofta ställs frågan: ”Hur länge räcker oljan!” Och lika ofta ges svaret genom att hänvisa till följande matematiska operation: Med 1050 miljar-

der fat kvar och en årlig produktion på 27 miljarder fat/år skulle livslängden på reserverna vara $1050:27 = \text{drygt } 38 \text{ år}$. Enligt detta synsätt skulle vi åtminstone ha 25-30 år på oss att utveckla alternativ till oljan. 38 (år) må vara en aritmetiskt korrekt siffra, men det är ändå falsk matematik i detta sammanhang. Den bistra sanningen är en annan. Vi ligger i själva verket 10-15 år efter i utvecklingen! Hur kan det komma sig?

UTVINNINGEN AV OLJA – ”HUBBERT’S PEAK”

Själva oljeutvinningen är i sig ett av de mest gigantiska industriella projekten i världshistorien. Olja utvinns under många olika förhållanden och i skilda miljöer – i Texas oljefält, i Mellanösterns ökenområden, i haven och i Sibiriens permafrostregioner. Men överallt är ändå oljeutvinningen underkastad specifika och likartade fysikaliska/geologiska lagar.

Den konkreta utvinningen av olja följer en kurva vi vanligen benämner normalfördelningskurva (bellcurve). Det innebär att produktionen av olja från början går relativt snabbt uppåt, når en topp (peak) för att sedan vända neråt. Detta beror på att oljan (oftast) ligger inbäddad i sandkornsstrukturer och på tryckförhållanden i oljereservoaren. Från början räcker det med att sätta borsten i marken för att oljan av ”egen” kraft ska rusa uppåt – det klassiska oljesprutet! Med tiden sjunker trycket och oljan måste hjälpas upp med pumpning och till sist töms källan ut (”depletes”) till en nivå där det fordras enorma insatser (tekniskt/ekonomiskt/energimässigt) för att få ytterligare olja ur jorden. (Faktiskt är det så att de allra flesta källor kommersiellt överges trots att 30-50 procent av oljan ligger kvar i marken...).

Detta fysikaliska/geologiska förhållande innebär att varje enskild oljekällas/oljefälts utvinning följer en normalfördelad kurva. I praktiken varierar dock kurvans exakta form beroende på om ekonomiska, politiska eller andra faktorer (till exempel militära konflikter) påverkar den konkreta utvinningen. Sådana omständigheter kan hålla tillbaka – eller öka – produktionen, och orsaka tillfälliga dalar, toppar och hack i kurvan. Men den grundläggande formen finns ändå kvar: en relativt snabb uppgång, en topp (efter att ungefär halva oljevolymen utvunnits) och sedan en nedgång.

Ett givet lands totala oljeutvinning (summan av produktionen från alla dess källor) följer också detta mönster. Det gäller även hela världens sammanlagda oljeproduktion. Den årliga/dagliga produktionen av olja når till slut en toppnivå, efter vilken en nedgång är oåterkallelig. Vi kan formulera det så här: trots att hälften av oljan finns kvar, kan man efter ”peaken” inte öka det dagliga/årliga uttaget, samtidigt som den fortsatta utvinningen blir allt mer resurskrävande och kostsam. Detta innebär att den kritiska situationen inte infaller när oljan tagit slut, eller håller på att ta slut. ”Hur länge räcker oljan?” är fel sätt att ställa frågan. Den kritiska punkten är istället ”peaken”, oljetoppen, eftersom denna innebär att tillgången (producerad volym olja ute på marknaden) inte längre kan möta efterfrågan.

Olika länder/regioner når oljetoppen vid olika tidpunkter. I princip följer produktionen den takt i vilken oljan upptäckts. Hittar man inte mer olja, det vill säga fler källor inom ett område, kommer självfallet detta områdes totala produktion med tiden att avta. Det ligger i saken natur att man först hittar de största och de flesta källorna, och att upptäckterna inom ett givet område med tiden minskar. Även oljans upptäcktskurva följer således en slags normalfördelning. Det enda som kan hindra att produktionen avtar inom ett visst område, är att man (kontinuerligt) hittar mer olja inom området. I världsskala nådde dock oljeupptäckterna sin topp i mitten av 1960-talet. Och i nuläget hittar man ett fat olja för varje fyra-fem som förbrukas. Man fyller alltså på i en takt som inte kommer att kunna matcha det nuvarande – och än mindre det framtida – behovet av olja. Vi har ett ökande gap mellan upptäckt olja och producerad olja. Se figur 1.

USA var det första land där kommersiell produktion av olja tog fart. Redan 1859 togs den första oljan upp i Pennsylvania. Upptäckterna i USA nådde sin topp i början på 1930-talet, och knappt 40 år senare, 1971, toppade USA:s produktion på 9,6 miljoner fat/dag. Toppen hade förutspåtts av geologen Marion King Hubbert redan 1956. Hans prognos förlöjligades då av etablissemangen inom oljebranschen. Men sedan 1971 är "Hubbert's Peak" och "depletion" (uttömning) av USA:s oljekällor en säkerställd realitet. Efter 30 års konstant nedgång får USA idag fram ungefär 5,5 miljoner fat/dag råolja. (7,7 om man lägger till så kallat icke-konventionella oljor). Ingenstans har man haft tillgång till så stora ekonomiska och tekniska resurser som i USA; trots detta har man ändå inte lyckats bryta produktionsnedgången. USA har nu ungefär en femtedel av sina konstaterade oljereserver kvar att utvinna – i minskande produktionstakt och till ökande kostnader. Fastän USA ändå är den tredje största producenten av billig olja per år – efter Ryssland och Saudiarabien – måste landet idag importera över 55 procent av sin inhemska oljekonsumtion. USA:s epok som dominerande oljation (vad gäller produktion och export) är definitivt – och för alltid! – över. Se figur 2.

EXEMPLET NORDSJÖOLJAN

Alla oljeproducerande länder går förr eller senare samma öde till mötes som USA. De facto har de allra flesta redan passerat sin "Hubbert Peak". Idag är det bara fem länder, som under någon längre period, anses kunna öka sin produktion: Saudiarabien, Irak, Iran, Kuwait och Förenade Arabemiraten – alla i Mellanöstern. Länder med denna kapacitet benämns "swing producers". Nordsjöoljan (framför allt Storbritannien, Norge och Danmark) närmar sig å andra sidan snabbt oljetoppen. Här har man redan från början använt state-of-the-art teknologi och investerat mångmiljardbelopp. Dessutom är områdets utforskning och produktion mönstergillt dokumenterat. Trots alla investeringar och all teknik har utvinningen ändå följt en "klassisk" Hubbert-kurva. Om 10-15 år har

årsproduktionen av nordsjöolja halverats, och omkring 2020 är t ex Storbritanniens oljehistoria i stort sett avslutad.

I rapporten *Olja. Tillgång och prisutveckling*, utgiven 2002 av Kungliga ingenjörsvetenskapsakademien, IVA, konstateras följande:

"Under de senaste tjugofem åren har nordsjöländerna ständigt ökat sin produktion av råolja. De största fynden gjordes tidigt och har nu varit i drift så länge att deras produktion avtar. Under de senaste femton åren har tillskotten av nya oljefynd blivit allt mindre och omkring 2005 kommer den totala årliga produktionen att ha nått sin högsta möjliga nivå. Produktionen faller sedan relativt snabbt, trots att en stor del av råoljereserverna fortfarande återstår."

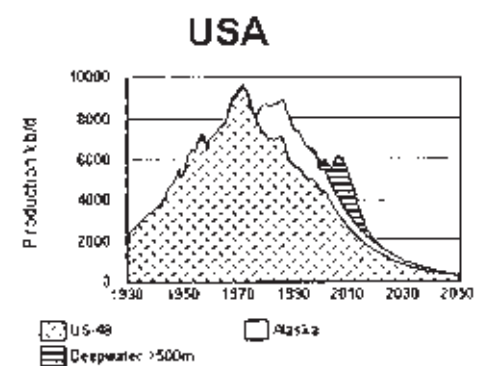
Ingen formulering kunde bättre ha beskrivit hur nordsjöoljan också följer Hubbert-kurvan! I sin bok *Hubbert's Peak – The Impending World Oil Shortage* (2001) skriver Kenneth S. Deffeyes: "Både utforskning och produktion har i nordsjöområdet gått på ett snabbspår. Nordsjöområdet kommer att ha en hälften så lång livstid, från upptäckt till uttömning, jämfört med andra oljeområden."

Hypermodern teknik och massiva investeringar har med andra ord inte ökat livslängden för oljeutvinningen i Nordsjön – eller totalt tillfört marknaden mer olja än annars; de har i stället medfört att man snabbare nått oljetoppen, och att nedgången efteråt blivit mer brant! Se figur 3.

I nordsjöområdet – framför allt i Norge – finns dock ansenliga mängder naturgas kvar att utvinna.

Trots exemplen med USA och Nordsjön tycks många experter vilja tro att oljan i övrigt är undantagen från detta mönster. "Enligt min uppfattning är den resursbas som tryggar världens oljeförsörjning både stor och växande", skriver exempelvis Marian Radetzki i efterkommentarerna till nämnda IVA-rapport (sid 19). Några bevis eller nya fakta för denna uppfattning läggs dock inte fram. Själva IVA-rapporten klargör att "nordsjöländernas utveckling visar ett mönster som också gäller för för andra offshoreområden." (sid 5) Produktionen av världens offshoreolja (det vill säga olja som utvinns i havet) följer med andra ord nordsjöoljans mönster. Eftersom det är offshoreoljan som hittills svarat för nära 60 procent av den totala ökningen av hela den internationella oljeproduktionen, indikerar nordsjöoljans nedgång att denna ökning snart kan vara förbi.

En effekt av den minskande nordsjöoljan är att Sverige om tio år måste se sig om efter andra producenter för att köpa olja. I nuläget importerar Sverige över 60 procent av sin olja från Norge, Storbritannien och Danmark. I framtiden kommer Sverige, i likhet med de flesta länder i Europa och världen, att vara beroende av olja från Ryssland och framför allt Mellanöstern. Iran och Ryssland står redan idag för 30 procent av all svensk oljeimport; om 10-15 år kan andelen vara dubbelt så stor! En sådan omsvängning i importsituationen kommer naturligtvis att också påverka Sveriges utrikespolitiska hållning.

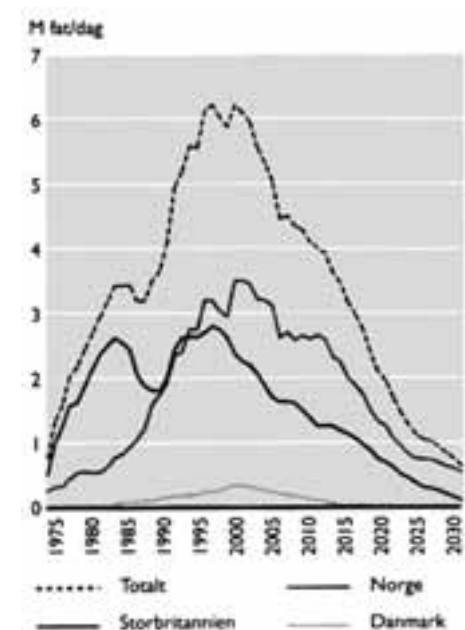

Figur 2: www.asponews.org

PROGNOSER OCH VERKLIGHET

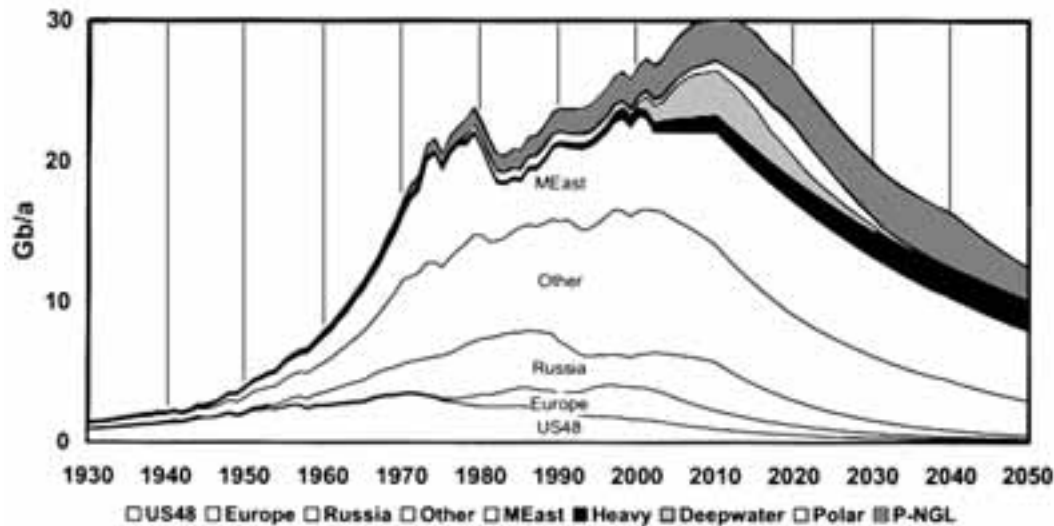
Medan geologiska och fysiska fakta talar sitt bistra språk, fortsätter olika instanser att formulera framtidens oljebestånd och konsumtion. Det handlar då om ekonomiska prognoser, mer eller mindre automatiska uppskrivningar av tidigare förbrukningstrender och dagens konsumtion. Samtidigt förutsätter dessa prognoser att produktionen av olja verkligen kan ökas i takt med konsumtion och efterfrågan.

Två stora organisationer, amerikanska Energy Information Agency (EIA) och Paris-baserade International Energy Agency (IEA), brukar förutsäga världsproduktionen av olja. EIA förutspår en produktionsökning från nulägets 76 miljoner fat/dag till 118 miljoner fat/dag år 2025. Om drygt 20 år ska det alltså finnas mer än 40 miljoner fat/dag ytterligare ute på marknaden. En merproduktion som i sig är fyra gånger större än Saudiarabiens nuvarande produktion/dag! Men för att nå en produktionsvolym på 118 miljoner fat/dag år 2025 måste man i verkligheten få fram långt mer än dessa 40 miljoner fat/dag. Uttömningen (depletion) av de källor/områden som toppat, fortgår hela tiden med oförminskad

Figur 3: Nordsjöområdets råolja. Källor: Data(1998/99) Olje og Energidepartementet, Norge; Danska energistyrelsen, Danmark: Dept of Energy and Trade, samt UKOOA(UK Offshore Operators Association). Storbritannien

Oil & Natural Gas Liquids 2003 Base Case Scenario

Figur 4: www.asponews.org

kraft – energiexperten Matthew R. Simmons talar om "the rage of depletion". För att nå en nettoökning måste ju först den kontinuerliga minskningen från sinande oljekällor/fält ersättas; därutöver krävs ytterligare kontinuerlig ökning för att nå EIA:s 118 fat/dag 2025. För detta skulle vi behöva 60-70 miljoner fat/dag i nyproduktion, dvs mer än tio nya nordsjöområden. Men internationell statistik visar att antalet nyupptäckter ligger mycket långt från denna volym. Kostnaderna för nya upptäckter ökar kraftigt – 95 procent av all olja är redan funnen! Och de fält som nu upptäcks är mycket mindre i storlek än de tidigare fynden.

Men de internationella organisationerna är inte ensamma om orealistiska prognoser. Samma gäller ekonomiska storheter som EU, Japan och Kina. Och givetvis en rad andra länder, inte minst de så kallade utvecklingsländerna. I EU:s Grönbok, utgiven i november 2000 prognosticeras energi i framtiden. Här konstateras att det är

"omöjligt att uppnå självförsörjning", att "unionens energiberoende ökar – 70 procent år 2030" och att "oljeberoendet kan komma att öka till 90 procent år 2020". 2030 beräknas det utvidgade EU (EU 30) förbruka över 20 miljarder fat per år, varav närmare 17 miljarder måste importeras. Och då vänds blickarna mot Mellanöstern....

Kina/Asien är en annan region som också måste importera allt större mängder olja för att underbygga sin exceptionella tillväxt. Kina har fördubblat sin oljekonsumtion under perioden 1992-2002, från 2,7 till 5,4 miljoner fat/dag, varav över 2 miljoner fat/dag importeras. 2030 beräknas importen till 10 miljoner fat/dag. Under det kommande decenniet ska antalet bilar på de kinesiska vägarna femdubblas, upp till 100 miljoner. Och 2030 förväntas ytterligare 200 miljoner bilar rulla ut. Dessa 300 miljoner bilar – förutsatt att alla är bensindrivna – slukar då 5-6 miljoner fat/dag. (Vi kan redan nu säga:

detta kommer aldrig att inträffa; troligen stannar Kinas bilpark vid hälften, ungefär 150 miljoner bilar. 90 procent av Kinas befolkning kommer aldrig någonsin att bli bilägare.) Även för Kina är det framför allt Mellanösterns olja som förväntas driva den framtida tillväxten.

OLJAN I MELLANÖSTERN – RÄDDNINGEN?

Det är alltså olja från Mellanöstern som anses ska stå för den produktionsökning som ska göda de stora världsekonomierna. Men som Anthony H. Cordesman påpekar:

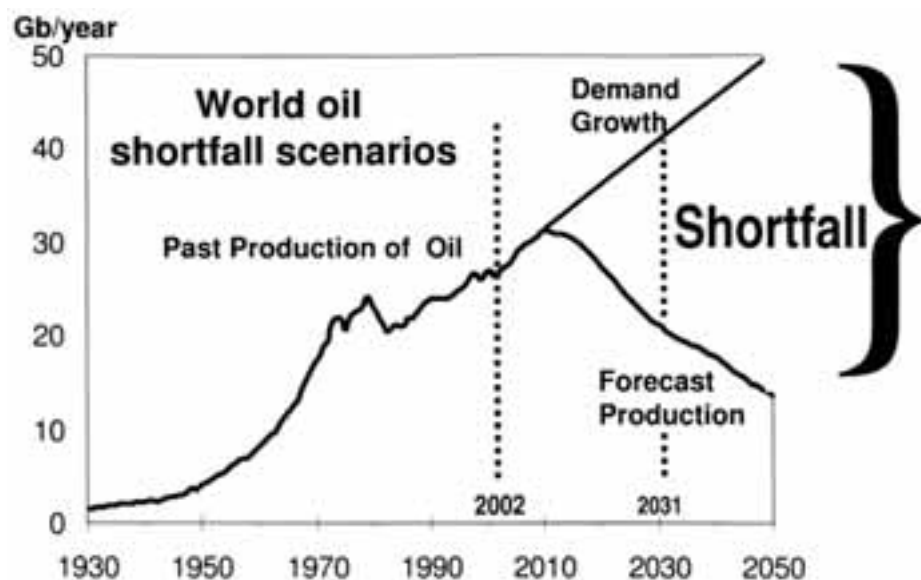
"...prognoserna från EIA och IEA gällande ökningen av produktionskapaciteten baseras på antagandet att Mellanöstern kan och vill öka produktionen för att möta marknadens behov. De baseras inte på respektive länders planer på att verkligen bekosta och iscensätta en sådan produktionsökning".

"Kan" och "vill" är här skillnaden mellan å ena sidan de fysiska möjligheterna, och å andra sidan politiska/ekonomiska faktorer. EIA:s prognos innebär att oljeproduktionen i Mellanöstern måste öka upp till 45,2 miljoner fat/dag år 2025, mer än en fördubbling av nuvarande produktion! Man inser lätt att om detta vore fysiskt möjligt (vilket knappast är troligt) så skulle det krävas enorma kapitalinvesteringar (i storleksordningen 1-2 triljoner dollar) från de stora oljekonsumenterna, framför allt i USA, EU och Asien/Kina. En sådan investeringsboom kräver i sin tur politiskt stabila förhållanden i Mellanöstern, vilket i princip är liktydigt med att regionen måste kontrolleras politiskt. Det är i det perspektivet vi måste betrakta och analysera ockupationen av Irak och USA:s militära närvaro i Mellanöstern.

Den viktiga frågan är alltså om förväntningarna på Mellanösterns olja är realistiska. Mycket tyder dock på att de utvinningsbara reserverna där är överdrivna, liksom möjligheterna att radikalt öka produktionen. Flera OPEC-länder skrev (nästan samtidigt) under slutet av 80-talet upp sina reserver till orimliga proportioner. Det handlade sannolikt om en manipulativ anpassning till kvotsystemet inom OPEC; ju större reserver desto mer tilläts man producera. Dessa mycket suspekta ökningar av reserverna har legat kvar oförändrade i statistiken. Samtidigt har Mellanöstern sedan 80-talets slut bevisligen producerat åtminstone 140 miljarder fat. Den officiella uppskattningen av reserverna motsvarar därför med all sannolikhet inte den verkliga – troligen mycket mindre – reservstorleken.

Det innebär också att även Mellanösterns oljeproduktion kan vara närmare toppen än man tidigare trott. Allt oftare kommer rapporter om att oljeländerna i området har svårt att matcha efterfrågan på den internationella marknaden och att oljefältens kapacitet mattas. Flertalet källor har fullt upp med att hålla produktionen "rak" eftersom de pressas så hårt. I många av Saudiarabiens fält pumpar man ner allt större volymer havsvatten för att höja trycket.

Idag produceras ungefär 21 miljoner fat/dag i Mellanöstern. Professor Kjell Aleklett, ASPO, tror att Irak "med enorma investeringar" kanske kan öka sin produktion med 6 miljoner fat/dag,

By 2031, the gap is equivalent to 6,300 nuclear reactors, or 25,000,000 wind generators.

www.sustainability.dpc.wa.gov.au/conferences/presentations%20and%20papers/Robinson,B%20-%20presentation.pdf

Figur 5

och att det vore ett "mirakel" om övriga länder i Mellanöstern bidrog med en lika stor ökning. Trots detta skulle man ändå ligga 11-12 miljoner under EIA:s prognos på 45,2 miljoner fat/dag. En rimlig slutsats är att förhoppningarna på Mellanösterns produktionskapacitet inte motsvaras av regionens verkliga (fysiska) förutsättningar. (Se ASPO:s Newsletter # 39, Mars 2004).

USA I OLJEFÄLLAN

USA är världens mest energislukande nation. Med 5 procent av jordens befolkningen förbrukar landet mer än en fjärdedel av all tillgänglig energi i världen, 26 procent av oljan. Oljan – i form av bensin – är också extremt billig för den inhemske konsumenten. Medan vi i Sverige betalar drygt 9-9,50 kr/liter, klarar sig den amerikanske bilägaren undan med knappa 2,50-3 kr/litern! (En övergång till europeiska bensinpriser skulle omedelbart förvandla många näringar i USA till konkursbon).

Under lång tid var USA närmast självförsörjande vad gäller olja. Och man var helt världsledande som producent och exportör av olja. 1930 hade man 65 procent av världsmarknaden. Idag har man 7 procent och måste istället ständigt öka importen för att tillfredsställa konsumtionsbehovet. Idag är importandelen av konsumtionen 56 procent, drygt 11 miljoner fat/dag. 2020 kommer USA att behöva importera 18,5 miljoner fat/dag, en ökning med 7,5 miljoner fat/dag, en ökning som motsvarar Indiens och Kinas sammanlagda oljekonsumtion idag!

Det är inte svårt att inse det allvarliga i USA:s situation. Man har försatt sig i oljefällan. När det gäller USA:s "oljeintresse" idag är det inte främst priset på oljan – eller oljebolagens profiter – som är huvudproblemet. För USA handlar det nu om att säkra själva tillgången på olja! Förvisso står det USA fritt att köpa all olja man önskar via den internationella marknaden, förutsatt att marknaden erbjuder olja i tillräckliga mängder. Men så är inte alltid fallet. Redan 1991 noterade en kongressrapport, *U.S. Oil Import Vulnerability*, USA:s ökade importberoende, riskerna för längre avbrott i (den utländska) produktionen och störningar i leveranserna. I minnet låg det nyss avslutade Gulfkriget 1990-91, som orsakade ett ansevärt produktionsavbrott och kraftigt höjda oljepriser. Rapporten konstaterade:

"Slutsatsen, att USA:s förmåga att ersätta förlorad import av olja minskar, borde ge en tankeställare åt alla som tror att det finns snabba och enkla teknologiska lösningar, eller att marknadskrafterna ensamma är tillräckliga för att hantera de sociala och ekonomiska följderna av ett långvarigt oljebortfall".

Tio år senare, i början av 2001, publicerade James A. Baker Institute (en regeringen närstående "thinktank") ett dokument om USA:s energipolitik, *Strategic Energy Policy – Challenges for the 21st Century*. Det fokuserar på USA:s prekära situation vad gäller de egna olje- och energibehoven liksom de samtidiga "begränsningarna" i världens oljeproduktion. I förordet sammanfattas problematiken:

"Här har vi rapportens centrala dilemma: det

"Usa:s epok som oljenation är definitivt och för alltid över"

amerikanska folket fortsätter att kräva tillgång till mycken och billig energi utan tanke på uppoffring eller besvärligheter. Men den alternativa teknologi som håller på att växa fram är ännu inte kommersiellt tillräckligt livskraftig för att fylla behoven, och kommer inte att vara så på länge än. Inte heller finns tillräckligt med överskottskapacitet vad gäller energi. Situationen är nu faktiskt värre än vid tidigare oljeshocker, eftersom den ansträngda marknadssituationen går hand i hand med inhemska bristsituationer för naturgas, eldningsolja och i vissa fall elektricitet".

Eftersom USA:s regering inte kan eller vill utmana "de amerikanska folket" (eller som Bush uttryckt det: "The American Way of Life is not negotiable!") tvingas USA ut på världsarenan för sin energiförsörjning. Världens olja och energi blir en del av USA:s "nationella säkerhet".

Än så länge tar USA merparten av importoljan från sina närområden, framför allt Kanada, Mexiko och Venezuela. Eftersom dessa leverantörer inte kan öka sin oljeproduktion nämnvärt (de har alla passerat oljetoppen), tvingas USA ut i alla hörn av världen för att mätta sitt oljebehov. Men den nordamerikanska kontinenten omges

av flera stora hav och avstånden till viktiga oljeproducerande regioner är enorma. USA drivs därför till att försöka – på olika sätt – kontrollera oljan, från produktionsstället, via transportvägarna (tankerleder, pipelines) ända fram till bensinpumparna.

Överallt där olja finns, möter också man amerikansk närvaro i någon form. Det globala nät av baser och militära stöddepåer (över 750 platser) som USA byggt upp korresponderar ganska väl med var oljans utvinning och transportvägar är lokaliserade. (De flesta av dessa baser har tillkommit efter "Kalla Kriget" och Sovjeunionens fall.) Undersöker man noggrant alla USA:s krigsäventyr på senare tid – Jugoslavien, Afghanistan och Irak – finner man alltid oljan – och kontrollen över oljan – i botten. Officiella förevändningar som "människa rättigheter", "folkmord" och "massförstörelsevapen" har endast utgjort ideologisk lockvara för att få omvärlden och den egna befolkningen att acceptera de militära ingripandena. Den egentliga agendan, krigens verkliga drivkrafter, har handlat om andra mer – bokstavligt talat – jordbundna varor.

Redan 1948 yttrade en framträdande representant för USA:s regering, George Kennan, följande:

"USA har omkring 50 procent av världens rikedom, men bara 6,3 procent av dess befolkning. I den situationen kan vi inte undgå att bli föremål för avundsjuka och förbittring. Vår verkliga uppgift under den kommande perioden är att uppfinna ett mönster för förbindelserna som gör det möjligt för oss att behålla denna skillnad utan någon egentlig skada för vår nationella säkerhet. För att lyckas med det måste vi göra oss kvitt all sentimentalitet och allt dagdrömmande och vår uppmärksamhet måste överallt riktas mot våra omedelbara nationella mål. Vi ska inte lura oss och tro att vi har råd att vara altruister och bedriva internationell välgörenhet. Vi måste sluta tala om så vaga och överkliga mål som mänskliga rättigheter, att höja levnadsstandarden och demokratisering. Den dagen är inte långt borta när vi måste handla enligt rena maktprinciper. Ju mindre vi då hämmas av idealistiska paroller, desto bättre."

Det är ett flitigt använt citat, eftersom det så oförblommerat presenterar USA-imperialismens credo. Vi måste dock notera att yttrandet föll ned när USA verkligen innehade en stor del av "världens rikedom", inte minst i form av egen olja och annan energi. Landet kunde agera utifrån en – i alla avseenden – styrkeposition. Idag är USA det mest skuldsatta landet i världen, med historiska sju triljoner (7000 miljarder) dollar i stats-skuld! Landet håller långsamt på att avindustrialiseras och importerar istället stora mängder konsumtionsvaror från utlandet, inte minst från Kina, vilket alstrar ett allt större handelsunderskott. En (ny) börskrasch hotar. Dollarn faller, och utmanas allt mer av euron. (Dock inte alltid fördelaktigt för EU...). Irak-kriget har isolerat USA i världspolitik, speciellt sedan alla officiella förevändningar för kriget fallit till marken. Och som kronan på verket: det ökande olje/energiberoendet. Precis som i Kennancitatet

"Att anpassa samhället till energitillgångarna kommer att innebära en omstrukturering av världskonomin av histo

har fortfarande USA 5-6 procent av jordens befolkning, men istället för 50 procent av världens rikedom har man nu 40 procent av världens skulder och är till över 55 procent beroende av olja utifrån! Knappast något att känna "avundsjuka och förbittring" inför.

Idag agerar USA således utifrån en mycket svagare position än tidigare, till det yttre maskerad av dess ojämförbara militära styrka och den aggressiva retoriken i doktriner som "förebyggande krig" och "kampen mot terrorismen". Vad vi faktiskt ser idag är att USA – imperialismen (eller "Imperiet") inlett kampen för sin överlevnad. Kriget mot Irak är ett första steg i denna kamp, och mer konkret början till en strid om de kvarvarande oljeresurserna i världen. Denna strid är en accelererande process. Många har förutspått USA-imperiets fall, exempelvis Immanuel Wallerstein och Emmanuel Todd. Enligt dem handlar det om 50 år. Men imperiet kan falla långt tidigare. Uttömningen (depletion) dränerar inte bara oljefälten, utan även hela det enorma maskineri som USA:s petrokapitalism byggt upp.

Det är svårt att veta hur insatt Bush-administrationen är i "Peak Oil" och den kommande globala oljetoppen. Vad som dock kan konstateras är att Matthew Simmons, en av Bushadministrationens energirådgivare, samtidigt är en av de mest insiktsfulla och kunniga personerna när det gäller oljans "depletion" (uttömning) och den globala energisituationen. Hans alarmklockor torde inte klinga ohörda i Vita Huset. (Se hemsidan: www.simmonsco-intl.com).

DEN GLOBALA OLJETOPPEN ÄR OUNDVIKLIG

Exemplen USA och Nordsjön visar med all tydlighet oljeutvinningens naturbundna uppgång och nedgång. Hubbertkurvan förklarar också varför frågan "Hur länge räcker oljan?" är missvisande. Att dividera (den kända) oljereserven med den årliga produktionen (med viss uppskrivning) är förvisso grunden för den så kallad R/P-kvoten (Reserver/Produktion). Den används framför allt av oljeproducerande länder, mest som en form av säljargument inför marknaden. Men R/P-kvoten ger inget svar på vare sig livslängd eller möjlig (årlig) produktion för en viss oljekälla. Kvoten är egentligen bara ett annat sätt att ange de totala tillgångarnas storlek.

För att få ett meningsfullt begrepp om en källas verkliga kapacitet måste man se till den faktiska utvinningskurvan och när toppen inträffat (eller inträffar). Energianalytikerna i den ansedda firman Douglas-Westwood Ltd har, i sin 200-sidiga rapport *The World Oil Supply Report 2003 - 2050*, konstaterat att av 99 oljeproducerande länder i världen har 49 passerat toppen med fem års marginal, 11 (inklusive Storbritannien och Norge) har startat sin nedgång och 12 når toppen mycket snart. Kvarvarande 27 kommer att toppa inom 25 år.

Forskaren Werner Zittel har beräknat att av världspröduktionen år 2002 – då 73,6 miljoner fat/dag – producerades 37,8 miljoner fat/dag i regioner som var stadda i nedgång ("decline"), 12,4 miljoner fat/dag av länder vid oljetoppen ("at peak"), och 23,4 miljoner fat/dag av länder som ännu inte nått toppen ("pre peak").

risika proportioner...”

Decline- och at peak-regionerna stod tillsammans för över 2/3 av totala världsproduktionen; prepeak-regioner för knappt 1/3. Potentialen för en framtida produktionsökning minskar alltså hela tiden.

En global oljetopp är därför oundviklig. Frågan är när den infaller. För att avgöra detta måste man veta:

- hur mycket olja som hitills utvunnits
- hur mycket olja som finns kvar att utvinna
- takten i utvinningen.

De experter som kontinuerligt studerat detta och som arbetar efter Hubberts modell förlägger tidpunkten runt 2010, och då med en årlig produktion upp mot 90 miljoner fat/dag, eller drygt 30 miljarder fat/år. (Idag: ung 76 miljoner fat/dag respektive 27 miljarder fat/år). ASPO:s beräkningar ger följande figur: Se figur 4.

Till viss del avgörs tidpunkten av tillväxten i världsekonomin. Ju bättre ekonomin går, ju mer olja som förbrukas – desto snabbare når vi toppen. Kriser och mindre recessioner dämpar å andra sidan efterfrågan, vilket håller tillbaka oljeproduktionen. Samtidigt vet vi att varje tidigare ”oljeshock” just inneburit början till en tillfällig nedgång, recession. Den kommande oljeshocken – oljetoppen – är dock annorlunda. Efter den är bristen på olja permanent, och den tidigare produktionsnivån återkommer inte. Den ekonomiska nedgången kommer därför att under lång tid bli bestående.

En ödets ironi med oljetoppen är att den inte föregås av någon som helst marknadssignal som

kunde leda till åtgärder. Det är faktiskt så att oljepriset – innan oljetoppen – kan sjunka till en relativt låg nivå, eftersom mängden olja ute på marknaden då är större än någonsin! Men när väl oljetoppen konstaterats (vilket endast kan göras i efterhand) kommer priset att rusa mot oanade höjder, svänga fram och tillbaka, och sedan stabilisera sig på en mycket hög nivå, 80-100 dollar per fat. (En prisnivå som i dag skulle ge bensinpriser motsvarande 30-40 kr litern). I det läget har vi också en definitiv och mycket kännbar fysisk brist på olja.

INNEBÖRDEN AV OLJETOPPEN

EIA:s prognos på 118 miljoner fat/dag 2025 kommer aldrig att bli verklighet. Runt 2010 kommer, som tidigare nämnts, den internationella oljeproduktionen att nå en topp kring 90 miljoner fat/dag, och sedan sjunker produktionen kontinuerligt. Istället för 118 miljoner fat/dag år 2025, kommer produktionen då att vara 60-65 miljoner fat/dag – och konstant avtagande!

När nedgången etablerats efter 2010 minskar oljeutvinningen i en takt om 3-3,5 procent per år. Olja motsvarande Tysklands nuvarande förbrukning (2,7 miljoner fat/dag, 2002) kommer att försvinna från den internationella marknaden varje år. Och jämfört med en beräknad framtida behovsökning blir glappet mellan tillgång och efterfrågan dubbelt så stort. För att energimässigt kompensera glappet (energiöverskottet) skulle över 6 000 normalstora kärnkraftverk (200 per år!) behöva sättas i drift fram till år 2030. Se figur 5

Oljetoppen och den påföljande oljebristen kommer definitivt att sätta gränser för tillväxten, världshandeln och den så kallade globaliseringen. Åtminstone för en period på 20-25 år efter att ett permanent oljebortfall konstaterats. Mycket beror naturligtvis på hur olika aktörer – regeringar, multinationella företag och politiska partier – väljer att agera. Men världen efter oljetoppen kommer att vara mycket annorlunda jämfört med idag.

De flesta människor (liksom regeringar och storföretag) inser idag att oljan är en ändlig resurs. Förr eller senare måste oljan ersättas, med betoning på senare. Just nu är det utsläppen av koldioxid (från fossila bränslen, framför allt olja och kol) och växthuseffekten/klimatförändringarna som anses allvarligast. Den allmänna uppfattningen är att vi först måste agera i denna fråga – vilken naturligtvis är oerhört viktig – och sedan har vi god tid på oss – 30-40 år – att utveckla olika alternativ. Men med all sannolikhet föregriper oljetoppen miljöproblematiken och blottar därmed det faktum att vi i själva verket ligger 10-15 år efter i utvecklingen!

Därför kommer den kommande oljetoppen och dess effekter att bli en politisk och ekonomisk chock för politikerna. Sedan industrialismens början har de flesta politiska krafter – från höger till vänster – tagit ekonomisk tillväxt för given och som en absolut förutsättning för ett välfärdssamhälles utveckling. I närmare ett och ett halvt sekel har utvecklingsoptimismen dominerat politiken och ekonomin. Allt har kunnat lösas med ny teknik och ökade kapitalinvesteringar. Detta kommer inte att vara en självklarhet längre! Inte heller industrisamhället eller konsumismen så som vi idag känner dem. Sverige kommer givetvis att starkt påverkas av oljetoppen och dess följdverkningar. Om tio år kommer samtliga politiska partiers program att vara både orealistiska och otidsenliga. (De flesta är det redan idag!) Till och med Miljöpartiets energiprogram kommer att framstå som en fridsam söndagskatekes. Ett radikalt socialistiskt program kan inte bygga på att kämpa för mer av allt som redan finns. Om tio-femton år består den politiska utmaningen i att bygga en välfärd utan traditionell tillväxt. Uppgiften blir att anpassa samhället till energitillgångarna – inte tvärtom. Detta kommer att innebära en turbulent omstrukturering av samhället och världsekonomin av historiska proportioner! Colin Campbell ser oljetoppen som ”en vändpunkt för mänskligheten”. Alla kommer att beröras av denna händelse. Och de flesta nu levande människor kommer också att få uppleva den. Ett citat ur Kenneth Deffeyes tidigare refererade bok får avsluta:

”Så mycket står klart: inget initiativ som tas idag kommer att ha någon inverkan på tidpunkten för oljetoppen. Vare sig oljan kring Kaspiska Havet, intensiva borrhningar i Syd kinesiska Havet, modifierade stadsjeepar eller projekt kring förnyelsebar energi kan förhindra huggsexan om den kvarvarande oljan. Låt oss åtminstone hoppas att denna strid kommer att utkampas med pengar istället för kärnavapen.” n

SKALV SOM SLÅR SÖNDER

– om höst, hemlöshet och historiens epicentrum

Följ med på en promenad längs storstadens gator, där turister ledigt stimmar förbi natthärbärgen av hoptejpade papp vid tunnelbanans snåla spillvärme. Det är ruggigt och det är höst. Det bor tusentals människor bland kartongen. Är det nutid? Eller trettiotal? Historikern Håkan Blomqvist är ciceron på denna guide tur genom seklets skakande paralleller, med en nyutkommen panoramabok över 1930-talet som illustrativ men tveeggad vägvisare. ”Vi visste inte att det pågick en depression”, minns en radiounderhållare citerad i boken. Ser vi fattigdomen idag? Vad behöver vi för att se? Och vart leder egentligen höstpromenaden?

Nedanför den långa trappan till Sacré-Coeurs vita maräng i Paris, just där turisterna rinner förbi Place Saint-Pierre, tvingas många väja för ett par bulliga lådor som placerats över métrens ventilationsgaller. Med ett stort paraply som skyddande och intejpat tak liknar de en slags igloos i kartong, med centralvärme underifrån från tunnelbanesystemet.

De är bostäder för några av Paris tusentals hemlösa. Harmlösa trafikhinder som stojande skolklasser och zoomande chartersällskap ledigt strömmar förbi, kanske med någon kommentar eller höjt ögonbryn.

De enkla bostäderna tycks byggda efter en universell och tidlös arkitekturritning för alla de ”namnlösa familjer som slagit sig ner i portgångar eller gjort en bivack över något ventilationsgaller med varmluft eller byggt skjul av tjärpapp på ödetomter eller rotade omkring bland soptunnor och avskrädeshögar efter mat.”

Den senare beskrivningen, inte från Paris hösten 2003 utan från amerikanska storstäder den bistert kalla vintern 1930-31, den stora depressionens första blygråa nödar, skildrat i Piers Brendons *Den mörka dalen. Panorama över 1930-talet*, publicerad i fjol på svenska i översättning av Stefan Lindgren.

Det mest oroande i Brendons skildring är kanske inte de slående likheterna mellan uttrycken för fattigdom, utsatthet och människors överlevnadsförsök i vår nutid jämfört med den tid som för sjuttio år sedan tumlade, snubblade och till sist klampade in i världskrigskatastrofen. Det är snarare själva tystheten i fallet, i marginaliseringen och isärglidandet som etsar sig fast. ”Vi visste inte om att det pågick en depression”, minns en reklamare och radiounderhållare. ”Det fanns massor av pengar runt omkring oss”, tillägger ett annat tidsvittne från de mer välbeställdas kretsar. Visserligen hade själva börskraschen på Wall Street i oktober 1929 handlat om stor dramatik, feta krigsrubriker, panik på börs-

golven och uttraderade förmögenheter. Värde-minskningen av aktierna på New Yorkbörsen efter den svarta torsdagen den 24 oktober och den svarta tisdagen veckan efteråt motsvarade lika mycket som USA spenderat på första världskriget. Och den amerikanske ekonomen Galbraith skrev att USA:s rika underkastats ”en utjämningsprocess som i sin magnitud och plötslighet var jämförbar med den som ett årtionde tidigare hade letts av Lenin.” Men berättelserna om miljonärer som blev äppelförsäljare eller hoppade från skyskrapefönster var, menar Brendon, oftast rena skrönor. De rikaste hade skapat sig sådana ofantliga privatförmögenheter under de goda åren och de klokaste spekulanterna kände till farorna i att ”stanna för länge på en haussemarknad” – alltså i den formidabla börsuppgång som accelererat på USA:s och världens börser från 1925-26 till den rena euforin under sommaren 1929. Av USA:s befolkning på 120 miljoner hade fler än 118 miljoner inte ett skvatt med aktier och börsspekulation att göra – annat än som åskådare. Det var, anser Brendon, antagligen inte mer än 1,5 miljoner amerikaner som var indragna i karusellen och bara sexhundra-tusen aktiekonton som var köpta på kredit. Men det räckte för utlösa kollapsen och det branta fall – som från att ruinera några hundratusen godtrogna småsparare, lantbrukare och butiksägare – spred sin förlamande kallbrand ut i hela den ekonomiska samhällskroppen.

OSYNLIG KRIS

Men överflödet var under de första depressionsåren än så länge mer iögonfallande än fattigdomen, skriver Brendon, och man skulle rentav kunna säga att depressionen ”vid en flyktig anblick var nästan osynlig”. Visst, trottoarerna kantades av skoputsare och tiggare, det var mindre trängsel i butikerna, kortare väntetid till taxi och kortare tåg, färre lastbilar, fler lediga lokaler och massor av konkurser, men det var ännu, långt in i 30-talet, ”möjligt att nonchalera depressionen” – för dem som ännu inte drabbats.

Detroit 1930-talet

Bänkluffare 1939

I Piers Brendons berättelse om den dystra vägen in i andra världskriget – genom 1930-talets ”låga, oärliga och mörka” årtionde – utgör börskraschen och den åtföljande depressionen historiens epicentrum, det skalv som slog sönder, förvirrade och fördunklade, kastade människor runt likt virvlande snöflingor, gjorde bovar av hyggligt folk, fanatiker av sävliga, desperados av eftertänksamma. Belönade hänsynslöshet och demagogi, lögn och bedrägeri. Staplade omöjliga lösningar på varandra, förblindade seende, stampade ut allsidighet och nyansering och envetet sökte sig in i alla återvändsgränder.

I en stegrande rivalitet på liv och död och ett allt skändligare gyckeltåg genom den ”döds-kug-gans dal” där till sist alla mänskliga alternativ var förbrukade eller bortvalda störtade civilisationen till sist ned i historiens blodigaste folkutrotning, ett fall ”fruktansvärt i sin oundviklighet”.

Piers Brendons monumentala skildring av mellankrigstidens hårdnande utveckling – där endast korta historiska ögonblick av skälvande gryningsljus kämpar mot en snabbt fallande skymning – utgör måhända ett tidstypiskt utskott av dagens underhållningsindustri där

EN ARTIKEL AV HÅKAN BLOMQVIST

Artikelförfattaren är historiker vid Södertörns högskola. Författare till ett flertal böcker, bland annat "Gåtan Flyg och nazismen". Ansvarig utgivare för veckotidningen Internationalen.

ingenting mänskligt, i synnerhet under naveln, tycks för obetydligt att skildra. På en formlig flodväg av historieberättande i Harry Potter-tempo sköljs läsaren från sotiga engelska kolgruvearbetare i bitter strejkkamp 1926 till Benito Mussolinis barbringade fiolspel, efter att med ”sadistisk energi” ha lägrat någon parfymindränkt beundrarinna i Palazzo Venezia. Eller från den komplicerade uppskivningen av Lenins hjärna i 30 000 delar för vetenskapligt studium i personkultens Moskva till västerlänningarnas feberaktiga festande i Wuhan hösten 1938, ”kinesernas Verdun”, innan japanerna erövrade staden och Shanghaieexpressen, överlastad av flyktingklasar som en ”halvdöd tusenfoting” med kryllande myror på, kunde ta dem vidare till Chunking, som snart skulle bli fjärran österns Guernica under det japanska bombflyget.

Istället för att reda ut, förklara, lyfta fram det väsentliga och analytiskt borra sig in i några av tidens väldiga frågor är Brendons uttalade syfte att ”ge epoken kött och blod”, att återuppväcka livets detaljer och enskildheter – från cigaretterna människorna rökte, skämten de skrattade åt, dofterna, byggnaderna, möblerna, färgerna, personlighetsdragen och uniformstygets strävhet. Genom en formlig pölsa av anekdoter, karaktärsskildringar och vardagsdetaljer (där källhänvisningar och fotnoter kan beställas via internet!) hoppas Brendon – som gärna figurerar i egenskap av TV-historiker – kunna skapa en intuitiv upplevelse ”värd mer än tusen förklarande ord”. Och placera läsaren mitt i det för-

flutnas nuflöde med alla de myriader intryck och omständigheter vi stundligen tvingas orientera oss i utan facit och objektiv karta.

Förhoppningen är att verket ska locka till reflexion kring de globala faror som lurar i varje större lågkonjunkturs ”själva väsen”, och till att söka svaren på hur ”social och politisk stabilitet bevaras under ett ekonomiskt stormväder”. Vad kan göras för att avskaffa arbetslöshet och ”främja tillväxt”? Hur kan ledarna förhindras att ”provocera yttre konflikter” som syftar till att dra medborgarnas uppmärksamhet från interna problem? Vilka hot mot freden utgör ”besvikelsen och fanatismen” i dagens fattiga länder? Hur ska ”demokratier” bekämpa ”främmande diktaturer”? Och hur ska ”vanligt folk få reda på sanningen” när myndigheter förgiftar ”kunskapens källor”?

Brendon varken ger eller ens antyder svaren på en enda av dessa frågor. Och bara själva valet av just dem röjer en fundamentalt ofruktbar utgångspunkt som egentligen framgår ur själva den väldiga berättelsens vandring på väg genom Mordors land, där skuggorna ruva.

Den som mäktar med att ta sig igenom den 750-sidiga blandningen av ett antal spaltkilometers veckotidningsskvaler, några megaton Herman Lindqvist plus ett antal rejäla mockor hänfullheter, rågarv men också dräpande kvickheter mot reaktionärer och revolutionärer, fascister och polischefer, militärer och kuplett-sångare, bögar och manschauvinister och älskarinnor finner visserligen också stundtals spän-

New York 1929

nande och väsentlig historia, detaljer som naglar sig fast och sammanhang att begrunda:

Om den ideologiska föreställningsvärlden inom den europeiska och amerikanska borgerlighet där den brittiske finansministern Winston Churchill, "en skrikig yrkessoldat", under storstrejken 1926 ansåg att "lite blodsutgjutelse" inte skulle skada. Eller där en av Hoovererans ledande män i USA, efter den privata kol- och järnpolisens krossande av Dearbornupploppen 1932, lakoniskt kommenterade: "Man skulle inte kunna driva en kolgruva utan maskingevär".

Om stalinkultens framväxt för att dölja det byråkratiska enväldets uppkomst med dess behov av permanent terror och "lögnens omänskliga kraft", medan "Lenin hade varit föremål för en äkta dyrkan, inte för att han inspirerade till terror, utan för att han förkroppsligade hoppet".

Eller om Goebbels upptäckt av radion och flyget – den tidens IT och teknologirevolution – för politisk propaganda i ett samhälle där elektriskt ljus ännu var en nymodighet och de flesta människor alldeles nyss levde i ett gammalt jordbruks- och hantverkarsamhälle. Men där allt 1930 åter brakade under deras fötter, bara några korta år efter att miljoner dödats och sårats under världskriget och än fler ruinerats in på bara kroppen av efterkrigskris och hyperinflation.

Eller varför inte om utompolitiska faktors roll för radikaliserings och hårdnande politisk kamp; som efter den förödande jordbävningen i Japan 1923, då nationalistiska extremister skyllde de katastrofala bristerna i hjälparbetet på koreanska invandrare som massakrerades och internerades i tusentals medan polis och militär tog tillfället i akt att mörda vänsterradikaler, inklusive den fängslade anarkistledaren Osugi. Eller som följd av den fruktansvärda tågolyckan i Lagny nära Paris julen 1933, när 500 människor dödades och skadades till följd av brister i säkerheten, med allt våldsammare beskyllningar och ett växande folkligt raseri mot myndigheterna som utnyttjades av franska högerextremister för kuppöversöket i februari 1934.

HANDFALLEN IDEALISM

Men Brendons borgerligt liberala utgångspunkt, där efterkrigsårens demokratiska välfärdskapitalism men också "den gamla liberala världsordningen" från tiden före 1914 utgör måttstocken på normalitet, tycks stå lika hjälplös i efterhand som då det begav sig. För Brendon utgörs kärnan i 30-talets allt mörkare vandring av förnuftets sammanbrott. Det är förnuftet som blockeras av staters, agitatorers och diktatorers propaganda, av krisens och fattigdomens desperation, av missuppfattningar som genom det tätande

mörkret "flockades som vålnader". Genom denna föreställning om det oberoende förnuftet som historiens korrektiv, inriktas Brendons uppmärksamhet i klassisk borgerlig stil på politiska ledares personliga egenskaper. (När det nu inte bara handlar om såpainfluerad personfixering): USA:s president Wilsons "hellyllenaivitet" inför det svårbegripliga europeiska maktspelet efter första världskriget. Stalin som ett "ondskefullt och ruvande element mitt i den revolutionära stormens öga". (Just "ondskefullhet" tycks vara en av Brendons favoritegenskaper hos the bad guys, vare sig det handlar om "den ondskefulle lille revolutionären" Goebbels, Stalins "ondskefulle underhuggare Lazar Kaganovitj" eller den franske kommunisten André Marty. När det rör sig om Churchills eller den amerikanske generalen MacArthurs blodtörst gentemot strejkande arbetare gäller snarare "skrikighet").

Och visst har personliga egenskaper – liksom förmågan till förnuftig, i meningens allsidig, lyhörd och genomtänkt förståelse – central betydelse för såväl ideologier och politiska perspektiv som för samhälleliga händelseförlopp. Men de personliga egenskaperna och förnuftet är verkande krafter nedsänkta i och förbundna med alla mänskliga miljöer utifrån de förutsättningar som är reellt existerande. Få har belyst det mer tänkvärt än sociologen Zygmunt

Bauman i sin rannsaking av Auschwitz och det moderna, som övertygande visade med vilket förnuft och mänsklig klokskap förintelsen av det judiska folket i Europa och andra icke önskvärda genomfördes av i allmänhet anständiga människor. Medan Hanna Arendt underströk "ondskans banalitet", måste den för Brendon vara synlig, anskrämlig, stor och avvikande från något normalt.

Därigenom förvandlas Brendons mellankrigstid för oss till något som är både bekant och främmande; en historia om dårskap. Bekant, för att vi var och en ofta upprörs över vad vi uppfattar som dårskap i vår egen tid; som bombningar av fattiga folk för att "utrota terrorism". Eller nedrivning av fungerande välfärdssystem för privata vinstintressens skull. Främmande, för att dödsmarschen genom "den mörka dalen" tycks så obegripligt ödesbunden. "Kunde ingen vettig människa genomskåda eller reagera?"

Men människor genomskådade och reagerade utifrån den tidens förutsättningar, och stred, från dag till dag, land till land och hus till hus, mot färden in i katastrofen.

"Så Hitler kom till makten tack vare en politisk snobbs finter och en gammal soldats svaghet, mänskliga svagheter som visade sig fatale för en sjuk republik som dödligt sårats av depressionen", summerar Brendon nazisternas maktövertagande i januari 1933 och anspelar på hur von Papen övertygade den åldrade presidenten Hindenburg att utse Hitler till rikskansler.

Men spelet mellan dessa tre var förstas bara den formella slutakten. Det verkliga avgörandet handlade om masspolitiken, om arbetarrörelsens förmåga – och oförmåga att sluta sig samman mot den nazistiska kontrarevolutionen, vars första syfte var att knäcka ryggen på självständiga fackföreningar och arbetarorganisationer – det yttersta hindret för den ödesdigra utvecklingen.

Brendon nonchalerar inte dessa sociala strider. Hans skildring av det spanska inbördeskriget, hur de fattiga böndernas och industriarbetarnas revolution efterhand krossades av den brittiska regeringens hemliga stöd till falangisterna och blockad mot republiken, tillsammans med "de stalinistiska tentaklernas" strypning av både det revolutionära Katalonien och övriga folkliga inslag i republiken är gripande. Liksom av de revolutionära krafternas – anarkosyndikalisternas, POUMs och vänstersocialisternas – oförmåga att samordna och centralisera sina brokiga miliser mot Francos yrkesmilitärer och alltmer moderna, bepansrade krigsmakt, uppbyggd av Tyskland och Italien.

Men denna sociala kamp mellan de folkliga och demokratiska rörelserna å ena sidan och kapitalismens olika falanger å den andra utgör ingen axel i skildringen, ingen kärnpunkt eller källa till förståelse. Utan bara ännu en virvel i stormtidens byar. Brendons inledande frågor undviker därigenom den första och mest självklara, 1900-talets mest genomgripande stridsfråga: den sociala striden om människors lika värde och därmed de arbetande klassernas förmåga att utgöra en spärr mot kapitalismens egen logik.

Brendon återkommer egentligen ofta till detta tema, åtminstone mellan raderna: till konkur-

rensen mellan företag, investerare, folkgrupper, nationer och stater som källan till depression, kris, inbördesstrider och krig. "Kriget var en fortsättning på den knivskarpa konkurrensen med andra medel", lyder hans slutsats om det andra världskriget, som hämtad direkt från någon Marx. Men genom att förlägga sitt big bang till 30-talsdepressionen – och bara antyda orsakssambandet till en tidigare jordbävning, det första världskriget – frias hans normalitet, 1800-talets liberalkapitalism, från djupare skuld. Men att det första världskrigets politiska, ekonomiska och mänskliga katastrof utgjorde en direkt källa till den stora depressionen ger Brendon själv otaliga exempel på. Och detta första världskrig var i sin tur liberalkapitalismens högst egna skapelse i full suveränitet. Det var laissez-fair kapitalismens allt friare kamp och hårdnande konkurrens om marknader, kapital, kolonier och råvaror som den gången drev stormakterna att ryka ihop.

DE MÅNGAS ROLL

Den fundamentala frågan om motmedlen mot vår tids mörka vandring kretsar därmed inte i första hand kring "tillväxt", "provocerade yttre hotbilder", "fanatism" i fattiga länder eller "främmande diktaturer". Den handlar om hur maktlösa människors egen rörelse för allas lika värde och rättigheter kan bjuda motstånd mot och förhindra att de mäktigares egenintresse får otyglat spelrum. Det gäller såväl i den demokratiska liberalkapitalismens storbolagsvärld som i diktaturens byråkratiska statsmaskinerier. Ju större rikedom i den ena änden och fattigdom i den andra, desto större självsvåld och brist på självbegränsning hos de mäktiga. Och ju större maktlöshet för massorna av arbetande människor i den ena änden och maktfullkomlighet genom företagsvälde eller byråkratier i den andra – desto ökade risker för samhällskatastrofer. Det är när de maktlösa alltmer kan betraktas och behandlas som råvara för storstilade planer på samhällsområdet eller slagfältet som alternativet suddas ut i skymningsmörkret.

Vägen till andra världskriget gick inte huvudsakligen genom Chamberlains tvekan, Roosevelts aningslöshet eller Hitlers grymhet även om de alla spelade sina roller som tidens aktörer. Vägen gick, efter liberalkapitalismens krigskatastrof 1914, genom de europeiska revolutionernas nederlag efter 1918, den ryska sovjetmaktens byråkratisering, den asiatiska revolutionsrörelsens krossande i Kina 1927 (Shanghai), den europeiska arbetarrörelsens splittring och nederlag mot fascisterna i Italien på 20-talet, i Tyskland, Österrike och östra Europa på 30-talet, den spanska revolutionens nederlag från 1937 och Stalins utrotning av den bolsjevikiska revolutionsgenerationen åren före kriget, för att nämna några av de mest centrala skedena. Kort sagt, i nedbrytningen av de stora folkkrafter som rest sig upp i liberalkapitalismens och diktaturens väg. När dessa hinder var krossade, när den folkliga tystnaden breddade ut sig likt permafrost och statscheferna, militärerna, kapitalisterna, byråkraterna och polischeferna ensamma förde ordet, då var fallet rakt

ned i katastrofen till sist oundvikligt.

Förtjänsten med Brendons bok är att han mitt i 30-talets allt vildare kaos och kackalorum av vanvett låter ana denna moltigande tystnads växande hålrum, i vilket till slut varje strimma av – ja varför inte – medmänskligt förnuft uppslukades.

Uteliggarnas wellpapp trängs längs den skitiga betongen vid biljetthallen på Östermalmstorg medan Stureplansfolket obekymrat hastar förbi. Tyst och grått som den första blötsnöen glider världarna isär. *Dagens Nyheter* – det liberala förnuftets högsta form – sätter sitt hopp till USA:s krigsmaskin i Mellanöstern. I Moskva stärker förre KGB-chefen sin "diktatur zakona" – "lagens diktatur". Men vid Place Daumesnil i Paris tågar arbetslösa och bostadslösa med visselpipor mot vräkningar och nyfattigdom, medan tiotusentals unga samlas till europeiskt socialt forum bakom tron på att ett annat Europa är möjligt, bortom Piers Brendons "mörka dal".

n

Nyfiken på Latinamerika?

Läs tidskriften
LATINAMERIKA
i nytt format,
fler sidor och
mer läsning!

285 kr/år. Stud.185 kr.
Läs mer på www.ubv.se
eller ring oss
08-55 69 75 45!

Prova ett nummer gratis!

Skriv till la@ubv.se! Märk mailet
Röda Rummet, glöm inte att
ange namn, adress, tel och din
e-postadress.

Replik om imperialismen:**PÅ KLASSIKERNAS SKULDROR**

I Röda rummet nr 2-2003 fanns artikeln *Vägen till världshegemoni* av Andreas Malm, som berörde vänsterns behov av en imperialismteori för vår tid. Lenin är död, hävdade Malm och skisserade – med bidrag från Gramscis tankar om hegemoni – skelettet till en ny teori. Här får han svar på tal av Ulf Karlström från *Clarté*. ”Vi står alltid på de gamlas axlar”, invänder han.

Röda Rummet har förtjänstfullt i tre nummer (3-02, 1 och 2-03) publicerat artiklar om imperialismen. Två av dem var översättningar från *International Viewpoint* och den tredje skriven av Andreas Malm. Han höll även ett föredrag vid Socialistiskt Forum i november 2003, inför en fullsatt sal. Debatten har över lag varit kunnig och konstruktiv, och det föreligger även en viss samsyn. Emellertid finns det åsiktbrytningar, som jag grovt skulle vilja återföra på tre icke-marxistiska utgångspunkter:

- Ett okritiskt anammande av Hardt & Negris postmodernism och överdrifter av tendensen ”globalisering”.
- Ett avfärdande av Lenins och senare Harry Magdoffs imperialismteori i den utsträckningen att vi idag uppfattas sakna ”en imperialismteori för vår tid”.
- En överbetoning av att världspolitiken kommit in i nytt skede – en ny era – i och med USA:s anfall på Afghanistan och Irak.

LENINS ANALYS AV IMPERIALISMEN

Den engelska liberala journalisten och ekonomen John Hobson publicerade 1899-1901 kritiska artiklar och två böcker om Boerkriget. År 1902 gav han ut boken *Imperialism – a study*, vilken gjorde Hobson känd och läst i Europa. Hobson reagerade på lögnerna kring Boerkriget och imperialismen och förespråkade en avkolonisering och en tidig Keynesianism, det vill säga investeringar i England i stället för utomlands, för att höja arbetarnas löner. Hobson understryker således kraftigt kritiken mot imperialismen och avslöjar talet om ”the white mans burden”: ”Det är ingen överdrift att påstå att den nuvarande brittiska utrikespolitiken främst har som målsättning att finna lönsamma investeringar”.

Rudolf Hilferding var österrikisk marxist och ekonom. Han utgav 1910 arbetet *Finanskapitalet*. Som titeln säger handlar det om en ny typ av kapital:

”En ständigt växande del av industrikapitalet tillhör inte de företagare vilka använder det. Kapitalet ställs till deras förfogande endast genom banken, som gentemot dem representerar ägaren. Å andra sidan måste banken fixera en ständigt växande del av sina kapital i industrin. Därigenom blir banken i allt större utsträckning förvandlad till industrikapitalist. Det bankkapital, alltså kapital i penningform, som på så vis i verkligheten förvand-

las till industrikapital, kallar jag finanskapital”. Behovet hos detta kapital att expandera var enligt Hilferding den yttersta grunden för imperialismen.

Mot denna bakgrund var det knappast förvånande att Hobson och Hilferding var Lenins främsta källor och teoretiska utgångspunkter när han under 1915-16 studerade imperialismen. 1917 utkom *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium*, en ”populär studie” i broschyrform (cirka 140 sidor). Senare i ett förord förbannar Lenin den tsaristiska censuren som tvingade honom att använda ett ”fikonspråk” och hur han fick utelämnat aktuella politiska frågor. Nå, vad hävdade då Lenin?

”Kapitalismens utveckling har fortgått så långt att varuproduktionen som visserligen ännu ’härskar’ såsom förut och alltjämt räknas såsom grundvalen för hela hushållningen, i verkligheten redan är underminerad och huvudparten av profiterna inhöstas av finansmanipulationernas ’genier’”. (Lenin s. 470)

”En monopolställning för ett fåtal av de mycket rika länderna, där kapitalackumuleringen uppnått gigantiska dimensioner. Det uppstår ett väldigt ’kapitalöverskott’ i de avancerade länderna”. (Ibid s. 540) Istället för investeringar i det egna landet, till exempel i jordbruket för att höja massornas levnadsnivå, sker kapitalexport. Det beror på att ”i de efterblivna länderna är profiten vanligen hög för kapitalmängden är liten, jordpriset relativt lågt, arbetslönen låg och råvarorna billiga. Möjlighet till kapitalexporten skapas därigenom att en rad efterblivna länder redan är indragen i världskapitalismens kretslopp”. (Ibid s. 514)

”Men under kapitalismen är den inre marknaden oundvikligen förbunden med den yttre. Kapitalismen har för länge sedan skapat en världsmarknad.”

”...till bildandet av internationella karteller. Detta utgör ett nytt steg i kapitalets och produktionens världsomfattande koncentration, ojämförligt mycket högre än de föregående”. Vad Lenin kallar ”övermonopol” uppstår. (Ibid s. 517)

Lenin sammanfattar i fem punkter vad som då karaktäriserade imperialismen:

- (1) Koncentrationen av produktion och kapital har uppnått ett nytt stadium och skapat monopol vilka spelar en avgörande roll.
- (2) Tillkomsten av ett finanskapital och därav en finansoligarki.
- (3) Kapitalexporten, till skillnad från varuexport-

ten får synnerlig betydelse.

- (4) Internationella monopolitiska sammanslutningar av kapital bildas och de delar världen mellan sig.
- (5) Jordens territoriella uppdelning mellan de kapitalistiska stormakterna är avslutad.

Skriften framstår som förvånansvärt fräsch med tanke på att det är nära 90 år sedan den skrevs. Den kan också sägas vara en bra analys över 1900-talet fram till 1945. Det finns därför ingen anledning att på 2000-talet proklamera att ”Lenin har fel”. Vad gäller historiska arbeten står vi alltid på ”de gamlas axlar”. Därför ser vi oftast längre än vad de gjorde.

Lenin kritiserade ingående Kautsky för dennes föreställning om ultraimperialismen, det vill säga att imperialisterna går samman för att gemensamt suga ut världen och därvid avhålla sig från att föra krig mot varandra. I detta avseende var Lenin mycket klarsynt. Det krävdes två interimperialistiska världskrig och framväxten av ett kommunistiskt block för att ena de rivaliserande imperialistmakterna under USA:s ledning. Först i detta läge 1945 får Kauskys idéer substans och Lenins linje tappar aktualitet.

Behovet av industriell produktion var 1945 stort efter krigets ödeläggelse. Även ”explosionen” av konsumentvaror i USA, Europa och senare Japan bidrog till varuproduktionens hegemoni. Storföretagen i USA ackumulerade under slutet av 1930- och 40-talet kapital i den utsträckningen att man blev mindre beroende av bankkapitalet (Sweezy s. 85). Dessa förändrade förhållanden bidrog till att vissa slutsatser i Lenins analys kring 1950 framstod som partikulära snarare än generella.

MAGDOFFS IMPERIALISMANALYS

Mitt under Vietnamkriget 1968 publicerade Harry Magdoff artikelserien *The Age of Imperialism* i *Monthly Review*, och året därpå i bokform. Magdoff var ekonom och undervisade då på ett universitet. Efter en bred historisk översikt presenterade han följande nya (och några gamla) inslag i den imperialism som tar vid kring 1945:

- tillväxten av de transnationella företagen .
- jakten på råvaror, som strategiska mineraler och erövring av nya marknader.
- USA som ledande kapitalexportör.
- kraftigt ökad internationalisering av kapital-

flöden och bankverksamhet.

- dollarn som världsvaluta, och den enorma för-delen för USA-imperialismen.
- det militärindustriella komplexet som profit-och tillväxtmotor.
- USA:s militära styrka, antalet utlandsbaser och Pax Americana.
- u-hjälp som ett nytt medel för kontroll
- lån och skuldsättning (långt före debatten om skuldfällan).
- för u-länder som huvudsakligen råvaruleve-rantörer.

Begreppet imperialism används vanligen avgränsat till förvärv av kolonier och/eller politiska och mili-tära handlingar för att försvara gjorda utländska investeringar. Det är ett alldeles för begränsat syn-sätt enligt Magdoff: "...there is a general intertwin-ning of trade and flag". Det finns i själva verket hos en ledande imperialiststat som USA en under-liggande enhet eller samsyn mellan inhemsk eko-nomi, finansiell eller industriell utländsk verksam-het, internationell diplomati och militär verksam-het. Denna samsyn härrör som något självklart från den normala funktionen i en kapitalistisk eko-nomi. För USA-imperialismens del kan denna sam-syn sammanfattas i ett ideologiskt uttryck som "den nationella säkerheten", trots att denna kräver exempelvis militära insatser på andra sidan jordklotet.

Magdoff konstaterar att Lenin misstog sig om behovet hos dåtidens imperialism att exportera kapital och hur detta kapital investerades i koloni-erna. Kapitalexporten tar – för USA:s del – fart först efter 1945 (Sweezy s. 85). Lenins analys var även begränsad då den inte tillräckligt vävde in politiska och militära frågor (kanske beroende på censuren?). Emellertid var styrkan i Lenins analys att han foku-serade på det nya stadiet av monopolism och beho-vet att kontrollera råvaror och marknader. Lenin var också den förste som klargjorde skillnaden mel-lan kolonialism och imperialism. Man kan därför säga att Magdoff ansluter till Lenins gamla analys, men samtidigt överskrider den.

VAD HÄNDER EFTER 1975?

Nya förhållanden har framträtt sedan 1975, och jag kommer i det följande att redovisa ett antal av dem. Frågan är då om dessa förändringarna är av den arten att de kastar Lenin och Magdoffs analy-ser över ända?

I mitten på 1970-talet lider USA ett svidande militärt nederlag i Vietnam. Det hade föregåtts av olika svaghetstecken på det ekonomisk-politiska området; de väldiga utgifterna för Vietnamkriget, USA:s första handelsunderskott 1971 sedan 1893, inflationspressen till följd av överflödet av euro-dollar, samt Europas och Japans växande styrka (Sasson s. 490f, Werner s. 85). USA:s minskade betydelse som världsmakt manifesterades också i uppgivandet av det samordnings- och maktinstru-ment som Bretton-Woodssystemet utgjorde.

Årtiondena innan kunde vi se växande rörelser över hela världen mot imperialism och för natio-nellt oberoende. Bilden såg därför ljus ut för anti-imperialister. Emellertid börjar – mitt i denna proc-ess – grundläggande ekonomiska villkor att för-ändras. Vi kunde ana det som en underström, sam-

tidigt som vi tyckte oss se något helt annat. Kapitalismens guldålder 1945-75 började lida mot sitt slut. Den höga tillväxten under denna långa period avstannar. Oljekrisen 1973-74 förvärrar situationen genom ökat inflationstryck. Sammantaget resulterar detta i en politisk högerof-fensiv i ledande kapitalistiska ekonomier, symboli-serat av Reagan i USA och Thatcher i England, med skattesänkningar och underfinansiering av de offentliga utgifterna. Avregleringar och privatiser-ingar tar sin början. Kapital, där petrodollar – med ursprung i OPEC-länderna – utgör en relativt stor del, lånas ut till tredje världens länder och den kommande gigantiska skuldsättningen (skuldfäl-lan) inleds. Väl i klorna på IMF & Värdsbanken, transnationella företag och andra finansiella aktö-rer reses efterhand krav på strukturreformer (så kallade SAP) – för att tvinga länderna att privati-sera statliga företag, skära ned offentliga sektorer och öppna upp länderna för transnationella före-tag. Från den första mexikanska finanskrisen 1982 och framåt sätter Världsbanksystemet in hela sin arsenal av hot och krav på åtgärder riktade mot de skuldsatta länderna.

Över hela världen sker – i en serie vågor – avre-gleringar av kapitalmarknaderna. Detta leder suc-cessivt till framväxten av ett globalt finanskapital, eller "luffarkapital". Detta kapital är inget nytt, men hastigheten och storleken på flödena är nya fenomen. Finanskapitalet verkar destabiliserande på både finanssystemet och realekonomin. Dessa flöden av finanskapital drivs av kortsiktiga speku-lationsvinster, är mycket flyktiga, och kan lämna ett land lika snabbt som det kom. En aggressiv avreglering av finansmarknaden och det interna-tionella finanskapitalets spekulationer var troligen huvudorsaken till den katastrofala Asienkrisen 1997-98 (Werner s. 317f).

Alltsedan 80-talet har de utvecklade ekonomier-na lidit av överkapacitet och överproduktion inom tillverkningsindustrin. Problemen förvärrades genom de asiatiska tigrarnas utveckling under 1980- och 90-talen. Det globala finanskapitalet flyttade över från investeringar i produktion till investeringar på finansmarknaderna och i spekulati-va finansiella instrument. Detta skifte i den inter-nationella ekonomin blev mycket framträdande under 1990-talet.

"Historiskt skapades välstånd när inkomster kanaliseras från konsumtion till investeringar i maskiner, byggnader och tekniska förändringar. Idag har emittering av aktier och utställande av obligationer blivit ett nytt instrument för att skapa välstånd. När den finansiella logiken blir viktiga-re än den produktiva, blir företagsledningarna mer angelägna om att belöna aktieägarna för att trissa upp värdet på aktierna. Många är benägna att offra långsiktiga investeringsmål för mer kort-siktiga vinster och högre aktiekurser. Åtskilliga tillverkningsföretag har också grundat dotterföre-tag inom finanssektorn för att ta sin del av vins-terna där."

General Electrics kapitaltjänster (GE Capital), stor aktör på de globala finansmarknaderna, 255 miljarder dollar, 1997 bidrog det med hela 40 pro-cent av moderbolagets totala intäkter (Singh s. 27).

Jag har tidigare redovisat Lenins och Magdoffs analyser av imperialismen. Vi kan konstatera att

allt eftersom tiden går träder nya förhållanden eller fenomen fram. Emellertid kvarstår fortfarande ett tillräckligt stort antal grundläggande villkor för att legitimera såväl en historisk kontinuitet som användningen av termen imperialism.

HUR SKALL VI BEDÖMA LÄGET 2004?

Vi kan konstatera att många av de gamla dragen i imperialismen väl låter sig förenas med de nya inslagen. Det tycks inte som några av dragen över-flyglar varandra, utan det verkar mer handla om en accentuering av vissa drag, medan andra ter sig mindre aktuella.

De nya inslagen förstärker bilden av imperialis-men, med USA som dess oomstridde ledare. Samtidigt verkar det som om sårbarheten och ska-kigheten i systemet ökat genom en växande anar-ki. Nedan uppräknade faktorer bidrar till en desta-bilisering av systemet:

- Avregleringar bereder plats för mäktiga aktö-rer, vilket hotar nationell, politisk autonomi.
- Fastlåsnings av fattigare länder i centrum-periferiförhållandet; råvaruproducenter, till-handahålla billig arbetskraft i sammansätt-ningsfabriker.
- Finanskapitalet stora rörlighet, volatilitet.
- Jakten på profit skruvas upp, bland annat på grund av aktiemarknadernas stor roll, kvartalskapitalismen.
- Det extremt skeva förhållandet mellan valuta-handel kopplad till finanstransaktioner respek-tive kopplad till handel med varor och tjänster (i relationen cirka 85 till 1).
- Ett inte obetydligt segment av finanskapitalet satsar på högriskprojekt, bland annat hedge-fonder; (se Singh för en utförlig diskussion).
- Spekulationen i valutor från 1990-talet och framåt har varit förödande för vissa länder.

Några debattörer framhåller att USA:s starka ställ-ning är helt unik. Det påståendet är felaktigt. Efter andra världskriget var Europa, inklusive Sovjet svårt krigshärjat och utmattat. Det samma kunde sägas om Kina och Japan. USA:s ställning ekono-miskt och militärt var relativt sett starkare 1945 än 2003. Kring 1975 hade relationen till konkurre-rande stormakter förändrats och USA var svagare. Under 1990-talet återtog USA ledartröjan och står idag starkare än konkurrenterna. Efter 1945 har inte militär rivalitet mellan de ledande kapitalistis-ka staterna förekommit. Och någon ny tendens är inte skönjbar, även om blocken med jämna mel-lanrum drar eller hotar att dra varandra inför WTO:s skiljeförfarande. Idag svarar USA och dess Nato-allierade för upprättandet av det kapitalistis-ka systemets geografi, och – när det behövs – dess utbredning. USA-imperialismens ledarställning är så stark de tycks kunna diktera exempelvis vilka företag som skall få stå i främsta ledet för att exploatera Irak, om och när det är erövrat. Det senare verkar idag faktiskt vara en öppen fråga.

Magdoff framhöll 1968 att man bör undvika att tala om en imperialismsteori i termer av en enkel formel. Han menade att imperialismen som fenomen var allt för komplex för att reduceras till en enkel mekanism med några få faktorer. Istället betonade han en analys baserad på ett dialektiskt samband mellan ekonomi, politik och militär styr-

ka. Utvecklingen de senaste drygt 100 åren pekar på både konstans och förändring. Konstansen, eller kontinuiteten, består av att fortfarande är några, relativt få faktorer verksamma: Storföretagens roll, tillgången till och ibland kontroll över råvaror och marknader, militär kapacitet med mera. Förändringarna har – å andra sidan – bland annat bestått i en sammanhållning mellan de ledande kapitalistiska staterna, en ökad penetration av nya marknader genom avregleringar och en våldsam tillväxt av ett lätttröligt finanskapital. Det verkar därför rimligt att betrakta imperialismteorin som en samling konstaterade verksamma faktorer (empiriska variabler), vilka ges sin specifika tyngd och orsaksrelation först efter en konkret marxistisk analys. Det betyder att vi bör släppa föreställningen om en imperialismteori med funktionen av en kristallkula. De historiskt konstaterade och verksamma faktorerna är så intimt kopplade till kapitalismens utveckling, i bemärkelsen dynamik, och inte utlagd räls, att imperialismen så uppenbart framstår som ett inneboende drag i kapitalismen.

Beroende på detta samband mellan kapitalism och imperialism så finns det en stark koppling mellan det USA som förde krig i Vietnam 1963-75 och det USA som anföll Afghanistan och Irak på 2000-talet. Det handlar således inte om en ”stilla” peri-

od av 25 år som avlöses att något kvalitativt nytt skede, som exempelvis imperialism i kolonial skepnad. Den imperialism som Lenin analyserade och den senare imperialism som Magdoff diskuterade rymde bägge starka militära komponenter. Vad vi såg 1975-90 var snarare en tillfällig försvagning av USA och inte ett nytt fenomen år 2001. Det måste dock betonas att USA – även under denna ”svaghetsperiod” – var inblandad i ett stort antal militära operationer. Förhållandet mellan ekonomiska, politiska och militära insatser varierar uppenbart beroende på specifika historiska omständigheter. Redskapen för analys finns hela tiden tillgängliga i ”verktygslådan imperialismteori” och kan tas fram vid behov.

På 1960-talet lanserade talesmän för imperialistiska intressen den så kallad dominoteorin: Fall ett land för kommunismen så kan alla andra länder falla som brickor i spelet. Teorin var enbart ideologi för att rättfärdiga den så kallad containment-politiken, det vill säga hålla tillbaka radikala strömningar, oavsett om dessa var nationellt-borgerligt eller kommunistiskt inspirerade. I denna rökrیدا fanns dock en liten fast substans. Det gällde ju att säkra marknaderna, se till att brickorna stod rätt upp. Här ser vi idag kontinuiteten från 1945 till 2000-talet med Bushadministrationens devis om att ”make the world safe for democracy”,

det vill säga öppen för kapitalismen. Därför skall vi stödja alla dem som motsätter sig imperialismen, även om det sker utifrån ett borgerligt-nationellt program. Den anti-imperialistiska och antikapitalistiska kampen sår frön, väcker och reser kampen för socialismen. Den senare är omöjlig utan den förra. Här finns förbindelsen mellan antiimperialismen och socialismen. n

Ulf Karlström

Artikelförfattaren är medlem i Clarté

LITTERATUR:

Lenin, V.I. Imperialismen som kapitalismens högsta stadium. Valda verk I:2. Moskva 1956

Magdoff, H. 1968. The Age of Imperialism. Monthly Review vol 20, nr 2, 5 & 6.

Magnusson, L. 2002. Teorier om imperialism och globalisering. Prisma.

Sasson, D. 2002. Hundra år av socialism. Agora.

Singh, K. 2001. Finansbomben. Symposion.

Sweezy, P. 1962. The present as history. MR.

Werner, R.A. 2003, Mammons furstar. Agora.

Läs artiklar ur tidigare nummer på www.rodarummet.org eller beställ tidningsexemplar från rodarummet@hotmail.com

Ny debattör i segregationsdebatten:

VILKET MAKTPERSPEKTIV?

I Röda rummet 1 2003 fanns artikeln *Den svenska krutdurken* där Christer Norlin gav sin syn på hur socialister kan bekämpa segregationen. I numret efter skrev Agnes Callewaert och Stefan Öberg en kritisk replik och i förra numret återkom Norlin. Nu ger sig Babak Rahimi in i debatten och konfronterar Norlins ståndpunkter med kritiska frågor: Varför falla undan för socialdemokratisk politik som innebär att invandrare utestängs?

Christer Norlins (CN) långa och informativa artikel i Röda Rummet 1/2003 har väckt debatt under året. Finns det någon vinst med att diskutera den artikeln ett år senare, kanske någon undrar. Ja, en hel del har hänt under året. Positionerna är flyttade och debatten om integration är fortfarande het. Hur ska socialister och kommunister ställa sig? Min avsikt är inte att ifrågasätta CN:s intentioner utan jag vill, med hans artikel som utgångspunkt, visa att det finns ett maktperspektiv som han – såväl som många andra – blundar för i den offentliga integrationsdebatten. Jag vill också diskutera rasifieringen av arbetarklassen.

CN redogör i sin artikel både för hur den svenska integrationspolitiken ser ut och för hur han ville att den ska vara. Han tar upp flera perspektiv och säger både det ena och det andra. Men eftersom han utgår från empiri saknar artikeln en teoretisk ram, vilket gör det svårt att gissa sig till hur Norlins integrerade idealsamhälle ser ut. Det skul-

le vara orättvist mot CN (och trötta ut läsaren) om jag försöker referera hans argument. Med betoning på att hans artikel både är innehållsrik – vad det gäller praktiska erfarenheter – och motsägelsefull, uppmanar jag den som inte minns innehållet att läsa den. Mina frågor blir sedan: finns det ett inbäddat maktperspektiv i CN:s bild av social integration? Och: borde i så fall inte socialister bryta med detta? Mitt svar på dessa frågor är: ja och jo. Låt oss se vad CN har att säga. I ett tänkt introduktionssamtal med en person som invandrat till Sverige tänker han sig att den nyanlände får informationen att ”Det här kräver vi av dig, det här kan du kräva av oss och så här kan vi komma överens om att göra för att nå det här målet.” Jag vill hävda att detta visar på CN:s normativa synsätt.

För att inte anklagas för att vara abstrakt föreställer jag mig själv och CN i ett introduktionssamtal vid min ankomst till Sverige. Jag kommer dit bärande på mina identiteter – både de jag hade med mig som gjorde mig till flykting och dem jag

skaffade mig när jag landade i Sverige – och CN bär på sina. Som kommunist och nyanländ invandrare skulle jag (om vi nu hade detta introduktionssamtal) säkert ha frågat honom: Vilka är ”ni” och vem har gett er rätten att bestämma vilka krav jag kan ställa på det samhälle jag ska leva och trivas i och vem har bestämt målet?

Vad skulle jag ha fått för svar? Kanske att: ”Jag är en representant för den socialistiska rörelsen i Sverige som välkomnar dig hit. Vi är medvetna om att Sverige, tillsammans med andra västmakter, byggt sin välfärd på utsugning av Syd. Vi är medvetna om att folkvandringar – vare sig det beror på krig och fattigdom eller på jakt efter arbete och bättre levnadsvillkor – är resultat av den globala ojämna resursfördelningen som förvärrats av att nyliberalismen skaffat sig hegemoni i det kapitalistiska världssystemet. Vi är medvetna om att den nuvarande globaliseringsprocessen skapar ännu större klyftor mellan Nord och Syd och vi är i färd med att stoppa den, för rättvisans skull. Vi har insett vikten av att mobilisera den svenska arbetar-

rörelsen, oavsett etnisk bakgrund, i kampen för socialism och eftersom du med ditt nuvarande förhållande till produktionsmedlen är en del av den svenska arbetarklassen, välkomnar vi dig in i denna kamp.” Eller?

Drömma kan man ju alltid göra, men i det verkliga livet skulle jag ha fått andra svar. De maktstrukturer, som möjliggör för marknaden att bestämma över våra öden, känner vi alla till. Jag vet lika väl som CN att den revolutionära delen av arbetarrörelsen i Sverige är för svag för att sticka ut huvudet och bli representant för det ”svenska”.

Gräsosens uppfattning om att invandringen kostar och att ”vi” inte har råd med dem dominerar. Desperat över att välfärdsstaten håller på att jämnas med marken, kräver socialdemokratins representanter (som i Malmö) att invandrarna fräntas rätten att fritt välja bostadsort, att invandrare ska ge upp kravet på skälig lön för sitt arbete som motsvarar ens färdigheter och utföra samma arbete som ”praktik” för att bli berättigad för socialbidrag. Det ”krävs” att man lär sig språket. När det gäller den sociala segregationen har socialdemokratin lyckats ”kulturalisera” problemen. Det finns därmed inget i infrastrukturen som skapar segregation utan det sker i överbyggnaden (kulturen), och då inte ens i ”vår” samhällskultur utan i den som kommit till Sverige genom invandring, det vill säga kulturen i ”de andra” – länderna i Syd.

Jag vill inte tillskriva CN några av dessa uppfattningar. De som har läst hans artikel har säkert hunnit bilda sig en uppfattning. Jag anser att det är hans egen uppgift att positionera sig i förhållande till den rådande integrationspolitiken. Socialdemokraternas starke man i Malmö, Ilmar Reepalu, kräver ett femårigt invandringsstopp till Malmö och får stöd av moderaterna, ett år efter att CN i sin artikel skrev att ”Lagen om eget boende bör rivs upp”. Statsminister Göran Persson pratar om ”social turism” för att exkludera polska säsongarbetare från sociala försäkringar, ett år efter att CN i sin artikel beskrev arbetskraftsinvandring och gästarbetare som enbart kapitalägarnas intresse ”för att uppnå än hårdare konkurrens om arbetstillfällena, så klassmässig splittring och därmed dumpa löner och arbetsförhållanden...” och med det i praktiken uppmanade till kamp mot fri folkvandring.

Den som i dessa exempel inte ser maktstrukturer som gör invandrare till underordnad eller hittar spår av den slutna folkhemstanken i CN:s resonemang räcker upp en hand! Christer Norlin får naturligtvis ha de idéer han vill men för en insiktsfull kommunist skulle dessa exempel räcka för att se behovet att revidera sin uppfattning i integrationsfrågan.

INTEGRATION PÅ VEMS VILLKOR?

Jag funderar vidare på mitt fantiserade introduktionssamtal med Christer Norlin och frågar mig vad ”vi”-et står för. Refererar det till den revolutionära svenska arbetarrörelsen eller till ”etniska” svenskar? Det tål att fundera över. I sin replik till CN i Röda rummet frågade Agnes Callewaert och Stefan Öberg vad CN menade med ”vi”. Det undrar jag också. Jag undrar även över vad det är jag ska integreras i? Folk rörelser som ideologiskt och praktiskt underkastat sig socialdemokratins domi-

nans? Innehåller CN:s integrationsförslag en översyn av målsättningar för dessa rörelser? Ett samtal med oss som kommit hit över målet med integration och innehållet i dessa sociala rörelser? Svar: Nej!

Tyvärr är CN inte ensam. Aktivister och organisationer i gräsrotsrörelser ignorerar både den kraft som finns bland den segregerade delen av arbetarklassen och vikten av att anpassa kampens villkor så att de tilltalar oss invandrare. Kritiken i detta fall drabbar främst den radikala delen av arbetarrörelsen. Ta EMU-omröstningen som exempel. Det visade sig att andelen ja-sägare bland invandrare var större än i hela befolkningen, trots att invandrare långsiktigt drabbas mest av både den monetära unionen och EU i sin helhet. Läs Nej-sidans argument för att förstå varför. Där fanns inte mycket om EMU:s effekter på Syds ekonomi. Inte mycket om att gamla kolonialmakter (tro mig: majoriteten av invandrarna skulle förstått vad man menade!) håller på att omstrukturera sig. Den nykoloniala aspekten av EU och EMU saknades i debatten, som i stället handlade om att ”med EMU får du sämre arbetsförhållande och lägre löner”. De argumenten bet inte på den som vare sig har jobb eller lön. Hur många sociala rörelser idag har format sin samhällskritik utifrån invandrarnas perspektiv? Innan CN förespråkar att invandrarna ska dras in i organisationerna bör han fundera över målet och medlen i dessa organisationer.

Etnisk segregation – och diskriminering – är inget som har kommit till Sverige med invandringen. Sveriges minoritetsgrupper, inklusive det samiska ursprungsfolket, har alltid varit segregerade. Det är först de senaste åren som en sorts minoritetsstatus erkänts för fyra svenska etniska grupper; samer, romer, judar och finlandssvenskar. Resten, inklusive invandrarna, saknar ett erkännande som minoritetsgrupper i det svenska samhället och betraktas därför inte som en del av samhället. Rätten att definiera ”den andre” ligger fortfarande hos den vite mannen. Och uppdelningen i det ”svenska samhället” kontra ”invandrarområde”, som även finns i CN:s artikel, har sitt ursprung i detta icke-erkännande.

Eftersom CN gillar hänvisningar till forskningsarbete kan jag informera om att en statlig maktutredning kring integration och utanförskap just pekar på att det existerar diskriminerande strukturer i samhället som skapar invandrare och håller dem utanför. Massoud Kamali, som leder utredningen, säger att integration handlar om att bryta maktstrukturer. I ett annat forskningsarbete, *Exkluderingen av invandrare i stadspolitiken*, som jag recenserade för Röda Rummet (nr 1 2003) analyseras fyra former av samhällelig maktutövning som innebär exkludering av ”de andra”. En av dessa metoder – att på förhand bestämma vad invandrarna kan kräva och vad de kan få ut av integrationsprocessen – anser jag att också CN använder sig av.

Exkluderingen av makt sker delvis genom detta synsätt, där Sverige redan i problemformuleringen framställs som ett homogent samhälle i vilket invandrarna skall integreras. Där är det ”vi”, svenskar, som ska definiera vad som är integration. Makten över målen för, och definitioner av, integ-

ration är ett av de privilegier som stannar hos den vite mannen, svensken, i integrationsprocessen. I den mån svenska kvinnor tillkämpar sig positioner i maktapparaten tillåts även de att delta i problemformuleringen. Föreställningen att invandrare behöver social kontakt mer än vad de behöver en dräglig ekonomi dominerar så mycket i svenskens tankevärld att rätten till arbete med lika lön förvandlas till rätten till permanenta sysselsättningsåtgärder inom en alltmer segregerad arbetsmarknad.

Liknande exkludering finns i boendefrågan. Föreställningar skapas om att invandrarna (mäniskor från hundratals olika nationer) vill bo tillsammans. Detta rättfärdigar att fastighetsbolag och politiker försummar att föra en bostadspolitik som bryter segregationen. Förståelsen för att boendesegregationen har socioekonomiska orsaker som måste lösas på annat sätt trängs undan, och ansvaret för att skaffa lämpliga bostäder till även större flyktfamiljer försvinner ut i rymden tillsammans med den sociala bostadspolitiken.

Samma exkludering finns när man tittar på föreningarnas roll i invandrarnas sociala och politiska organisering. Här glömmes man oftast bort att dessa föreningar i många sammanhang är den enda organiseringen av invandrare och att de kan spela en stor roll när det gäller att ta till vara deras intressen. Majoritetssamhällets rätt att begränsa invandrarföreningarnas roll till kulturaktiviteter förstärks av den exkluderande politiken.

Den som har makten att konstruera och reproducera föreställningar och bilder av ”den andre”, framställer denne som oduglig och missanpassad enligt sina egna normer. I den nuvarande integrationsmodellen framställs invandrare i relation till ”arbetande svenskar” som ”de arbetslösa”. Invandrare framställs som ”de segregerade” i relation till ”integrerade svenskar”. Invandrare görs till ”de kulturellt avvikande” i relation till den överlägsna svenska kulturen. Med dessa roller avvärjar man motparten politiskt. Invandraren har inget annat val än att gå med på att utföra ett ordinarie arbete för mindre lön – eller till och med socialbidrag – eftersom de som har makten har bestämt att detta är vägen ut ur segregation. Som kulturellt avvikande varelse har man, enligt rådande tankegång, sig själv att skylla om man blir diskriminerad.

Få inom arbetarrörelsen ser den invandrade arbetarklassen som en del av Sverige. I de bästa försöken kan man se en önskan om att invandrarna ska förenas med den svenska arbetarrörelsen, vilket även CN formulerar i sin artikel. Men ser han verkligen inte att Tensta, Rinkeby, Hammarkullen, Rosengård, Bergsjön med flera är de typiska arbetarkvarteren? Inser han att också långtidsarbetslösa invandrare är en del av arbetarklassen? Eller stämmer marxistisk teori endast på dem som är blonda och blåögda? Jag undrar varför CN och andra socialister annars lägger sina teoretiska verktyg åt sidan när de arbetar för integration och därmed låter socialdemokratisk teori och organisation ta över den rörelse som vill bryta maktstrukturer.

n
Babak Rahimi

Artikelförfattaren är frilansskribent och redaktör för tidskriften Mana

Böcker om folklig makt, brott & straff

Experiment med deltagande demokrati underifrån är en viktig erfarenhet för att gå vidare i kampen för en annan värld med ett nytt samhällssystem. Hur kan man värdera de försök som pågår i södra Brasilien och andra håll i världen? I vilken riktning pekar lärdomarna? Det är temat för två av de böcker recensionsavdelningen behandlar denna gång. I två andra ställs frågor om det skett ett paradigmskifte i synen på brott och straff

Deltagandets svåra demokrati

Det är positivt att det kommer ut en bok som försöker binda ihop flera av de frågor som den globala rättviserörelsen driver med en utvidgning av demokratin. Och inte blir America Vera-Zavalas bok *Deltagande demokrati* sämre av att en av dess utgångspunkter är den demokratiska och sociala kamp som förts i Porto Alegre i södra Brasilien.

Vera-Zavala börjar med att och argumentera för det hon kallar "Deltagande demokrati", vilket hon definierar som "rätten för medborgarna att bestämma över sin stad, sitt liv, sina skattepengar, sin budget – en rätt som utförs kollektivt." Med det får fler människor möjlighet att delta och med deltagandet minskar förtroendelyftan, handlingsutrymmet vidgas

Deltagande demokrati
America-Vera-Zavala
Agora 2003

och omfördelningen ökar. "Jag argumenterar här för en bestämd form av deltagande demokrati som har som politiskt innehåll ekonomisk omfördelning, social rättvisa och jämlikhet." Medborgarnas inflytande – i synnerhet de som inte redan har något – över samhällsutvecklingen ökar. Och därmed kan "en deltagande demokrati på lokal nivå (...) utgöra en motvikt till avsaknaden av demokrati på global nivå."

Efter en ganska fragmentarisk internationell exposé med aktuella exempel från Argentina, Indien, Palestina, Brasilien och Venedig följer i boken sedan en kortfattad – och mycket ofullständig – historisk genomgång av exempel på deltagande demokrati. Med start i Pariskommunen 1871, över ett par rader om arbetarråden i det unga Sovjetunionen, en mening om spanska inbördeskriget och ytterligare några om den folkliga organiseringen i Chile under Allende följer sedan en längre redogörelse för den deltagande budgetprocess i Porto Alegre som uppenbart inspirerat till boken.

En ambition författaren har i boken är att överföra diskussionen till Sverige, vilket förstås inte är alldeles enkelt. Vera-Zavala konstaterar helt korrekt att det inte går att spåra en antydan

till någon "deltagande demokrati" här i landet. Snarare är tendensen den motsatta: i takt med att EU-medlemskapet fördjupas och de parlamentariska partierna bedriver – eller fungerar som "underlag" för – nyliberal politik så krymper även de rent formella demokratiska processerna.

I början av boken har författaren påpekat att det "ofta varit de maktlösa som krävt demokrati, de som varken äger land eller stora företag, som har lägre utbildning, lägre löner och därmed mindre inflytande över samhällsutvecklingen. Demokrati har varit de mindre bemedlades sätt att skaffa sig mer makt." Det är en viktig utgångspunkt för diskussionen. Om en utvidgning av demokratin i grunden är en klassfråga skulle man kunna tänka sig att en "deltagande demokrati" – som Vera-Zavala själv beskriver den – bara kan bli verklighet genom en social kamp som ersätter (eller hotar att ersätta) den nuvarande formella demokratin med nya, mer demokratiska former.

Så långt vill Vera-Zavala inte gå. Istället försöker

hon avgränsa sig från just detta perspektiv. Enligt henne handlar vägen framåt snarare om att komplettera de existerande parlamentariska strukturerna med "parallella maktorgan", i första hand på kommunal nivå för att förbättra eller utveckla "demokratin". Jag tror inte att det är ett speciellt realistiskt perspektiv. Om vi ser en utvidgning av demokratin som i grunden en kamp mellan sociala klasser och skikt så kommer framgångar för den ena eller den andra klassen att återspeglas i graden av demokratiska fri- och rättigheter. Den minskning av den formella demokratin som vi ser idag ingår ju som en del i en nyliberala politik som faktiskt gynnar en liten klass av kapitalister (inklusive de "politiker" som ingår i denna samhällsklass). Det finns väl inget som talar för att de skulle acceptera kompletterande "parallella maktorgan" av den typ Vera-Zavala argumenterar för.

Den deltagande budgetprocessen i Porto Alegre – som Arbetarpartiet PT infört – blir för författaren ett exempel på att hennes perspektiv är fullt möjligt även i en icke-revolutionär situa-

tion. För att kunna få ihop det måste hon konsekvent undvika att nämna två saker, som uppenbarligen skulle komplicera hennes argumentation. Den ena är den mycket hårda politiska kamp utanför de parlamentariska församlingarna som varit en förutsättning för "den deltagande budgeten". Flera av valen under de senaste 15 åren i Porto Alegre/Rio Grande do Sul har faktiskt varit renodlade klasskampsväl där arbetare och bönder stått mot kommunens/delstatens kapitalister och jordägare. Den andra är att denna budgetprocess från första början initierats och organiserats av "revolutionsromantiker" – för att citera ett ord som Vera-Zavalas använder i boken – vilka gjort det med ett mycket klart och uttalat politiskt perspektiv som skiljer sig från hennes eget: en utvidgning av demokratin måste alltid vara en grundläggande beståndsdel i kampen för ett socialistiskt samhälle. Eller uttryckt på annat sätt: en socialistisk värld är möjlig bara genom en kraftig utvidgning av demokratin på alla nivåer av samhället. Även om författaren inte delar detta perspektiv borde det väl rimligen redovisas?

Alla de aktuella – och historiska – exempel som hon tar upp på "deltagande demokrati" är i varierande grad resultat av politiska partiers och rörelsers kamp. Den djupa krisen i Argentina innebar framväxten av nya organisationer präglade av en direkt demokrati och kontroll underifrån i bostadsområden, på arbetsplatser och bland arbetarklassens arbetslösa "piqueteros". Detta innebar inte att de politiska partierna/rörelserna försvann (däremot innebar den att stalinisternas dogm om Det Enda Ofelbara Partiet som ledare för den sociala kampen kastats i papperskorgen). Inom ramarna för den demokratiska organiseringen har konkurrensen mellan revolutionära socialister, sociala reformister, autonoma anarkister och alla de många oorganiserade varit hård. Det viktiga i en bok om "deltagande demokrati" är inte att ta ställning för den ena eller andra politiska strömningen, men att se det positiva i denna mångfald/konkurrens (utan att för den skull inta en okritisk inställning till den organisatoriska sektorisering som utmärkte många argentinska vänsterorganisationer.) Vera-Zavala undviker dock helt den aspekten.

PRAKTISK UPPGIFT IDAG

Det är också litet synd att arbetslivet hamnar utanför den "deltagande demokrati" som Vera-Zavala beskriver i boken. Särskilt eftersom hon själv – om än i förbigående – tar upp ett bra exempel på bristande demokrati: förra vårens kommunalstrejk. Hon påpekar att 85 procent av landets befolkning stödde Kommunals strejk och ställer frågan: "Borde inte dessa 85 procent ges en möjlighet att dra konsekvenser av sitt politiska stöd genom att delta i utformandet av höjda skatter eller avgifter, eller genom att vara med och bestämma om omfördelning så att kommunalarbetarna får den löneförhöjning de behöver?" Så kan man ställa frågan. Man kan också fråga: borde inte Kommunals egna medlemmar – genom en demokratisk omröstning – ha tillfrågats om det avtal som blev resultatet av konflik-

ten (och som faktiskt innebar en försämring för många kommunalarbetare jämfört med det avtal som redan fanns)? Istället för att den fackliga ledningen (av lojalitet med s-ledningen) skulle driva strejken till ett rent nederlag?

Min poäng är att en kamp för utvidgning av demokratin inte bör begränsas till ett resonemang om nya, demokratiska strukturer på kommunal nivå, utan idag samtidigt borde ställas som en akut praktisk uppgift i redan existerande organisationer. Vera-Zavala betonar på flera ställen i sin bok nödvändigheten av att utveckla kamp på det lokala planet mot den nyliberala politiken, men avvisar samtidigt tanken att detta i sig själv skulle kunna fungera som motvikt till de globala kapitalistiska företagen och deras internationella institutioner – IMF, Världsbanken med flera. Hon pekar helt riktigt på vikten att knyta den lokala kampen till en internationell rörelse. En facklig organisation (eller elevorganisation, pensionärsorganisation eller liknande) – baserad på medlemsdemokrati – som knyter kontakter med fackföreningar, bondeorganisationer, och rörelser i andra länder skulle kunna bli en del av en sådan internationellt motvikt.

Men även om boken i vissa stycken är ytlig eller ofullständig och inte ger några färdiga svar på hur vi ska göra för att bygga "lokala demokratier som motmakt till den neoliberal globaliseringen" har den ett mycket viktigt budskap: "det går att göra på andra sätt, det är dags att sätta i gång och prova".

Det är nog också det enda sättet att komma runt bokens brister: att utveckla ett gemensamt praktiskt arbete i bostadsområden, på skolor och arbetsplatser som gör de teoretiska diskussionerna fruktbara.

Rolf Bergkvist

Recensenten är latinamerikakännare och aktiv i "Solidaritet utan gränser"

Småaborrar mot storgäddan

Det var vid en ockupation av en vårdcentral i Göteborg, i protest mot att dess kvälls- och helgverksamhet skulle läggas ner. En sjukvårdstjänsteman, en kvinna, pratade omväxlande om kunder och om vårdtagare. Till slut tröttnade en av ockupanterna och frågade småsurt om hon möjligen menade patienter. Jo, det gjorde hon, men hon ville helst undvika det ordet, eftersom det betyder någon som är maktlös och passivt mottagande, och så såg hon inte på vårdtagarna. Hon log när hon sade det.

Jag tänker på den episoden när jag läser *Reclaim the State – Experiments in Popular Democracy* av Hilary Wainwright, redaktör för den engelska vänstertidningen Red Pepper. Författarens syfte är att undersöka möjliga former för deltagande demokrati som kan komplettera den representativa demokratin. Boken vill teckna konkreta modeller för medborgarin-

flytande över gemensamma resurser, och huvuddelen upptas av en gedigen genomgång av fyra konkreta exempel. Först ut är den "deltagande budget"-processen i Porto Alegre i Brasilien. Förenklat handlar den om att den kommunala budgetprocessen öppnas upp för allmänheten. På upprepade öppna kvartersmöten fastställs lokala prioriteringar, vilka valda delegater sedan lyfter upp på stadsdelsnivå. När budgeten spikas måste hänsyn tas till de prioriteringar som framkommit under den öppna processen. Kanske viktigare än den formella utformningen av beslutsvägarna är att lokalregeringen i Porto Alegre ser budgeten som en möjlighet att utbilda och engagera stadsborna. Varje steg i budgetarbetet har anpassats så att genomskinlighet, tillgänglighet och öppenhet blivit norm.

De tre brittiska exemplen är av ganska annorlunda typ. Två av dem – Luton och Manchester – rör fördelning av de statliga bidrag som regeringen Blair 1998 delade ut till problemområden, något i stil med den svenska storstadssatsningen. Regeringens krav var att projekten skulle ledas av lokalbefolkningarna och inte av tjänstemän. Tjänstemännen fick alltså hitta modeller – brukarråd och medborgarråd – för inflytande från befolkningens sida. Wainwright fokuserar på

Reclaim the state: experiments in popular democracy
Hilary Wainwright
London: Verso, 2003

hur invånarna agerar för att maximera sitt reella inflytande över hur pengarna spenderas. Det tredje brittiska fallet handlar om hur fackföreningar i Newcastle, i allians med kommunanställda och lokalregeringen, lyckas förhindra privatisering av en administrativ enhet inom kommunen. Här är dock turerna så många och beskrivningen så virrig att man inte får mer än ett diffust begrepp om vad som egentligen händer.

RESURSFATTIGA STORSTADSOMRÅDEN

Ur dessa fyra exempel vill Wainwright vaska fram ett nytt sätt att organisera folklig makt underifrån. Som så många inom globaliseringsrörelsen ser hon lokala experiment i deltagande demokrati runtom i världen som den mest lovande vägen framåt.

Redan tidigt under läsningen börjar dock en liten varningslampa lysa rött i min hjärna, och den fortsätter att blinka boken igenom. Skälet är att medborgarinflytandet – i samtliga fyra exempel (möjligen med undantag för Porto Alegre) – är något som de politiska institutionerna tillfälligt givit åt medborgarna och inget som de själva erövrat. Det innebär att inflytandet kan tas ifrån deltagarna när politikernas goda vilja och experimentlusta sinat, utan att medborgarna har något verkligt att sätta emot.

Exemplen Luton och Manchester rör utvecklingsprojekt i resursfattiga storstadsområden med hög brottslighet och hög arbetslöshet, områden som hamnat i globaliseringens och tillväxtens bakvatten och vars problem politiker-

na vare sig kan eller vill hantera längre. Är det en slump att medborgarmakten sätts in i just dessa fall? Är det en slump att invånarna i Gårdsten (en fattig förort i Göteborg) förväntas komma till samrådsmöten med bostadsbolag och stadsdelsnämnd och engagera sig i sin lokalmiljö, men att ingen skulle komma på tanken att förvänta sig detsamma av de boende i medelklassområdet Linnéstaden? Den makt som tilldelats medborgarråden är begränsad till en strikt definierad statlig penningssumma och riskerar inte att spridas till den kommunala eller statliga fördelningspolitiken i stort. Jag kan inte låta bli att tänka att dessa former för inflytande är ett bekvämt sätt för politiken att retirera från problemzonerna. Invånarna görs medansvariga för problemen, som de förväntas lösa med en helt otillräcklig summa pengar.

Är det realistiskt att utgå från att de resursvagate medborgarna – på oavlönad tid – skall vara kreativa administratörer av resursbrist? Är det ens moraliskt rimligt att kräva att en småbarnsmamma med kronisk värk eller en svartavlönad somalier skall vara kunniga och kompetenta ombud för förändring på sin oavlönade arbetstid? I fallet Porto Alegre intervjuar Wainwright en kritiker som berättar hur resursvaga områden kombinerat med medborgerligt inflytande leder till vissa svårösta dilemman. När statens betalningsvilja för de resursvaga områdena minskar, samtidigt som behoven ökar, kommer förr eller senare medborgarråden att komma med förslag på lösningar. I Porto Alegre har det till exempel inneburit att man öppnat daghem som sköts halvt ideellt av medborgarråden själva istället för av lokalregeringen. Man har råd med det eftersom lönekostnaderna är mycket lägre än för de kommunala daghemmen och de rådsstyrda daghemmen tar ut en avgift av föräldrarna. I slutändan får man fler daghemplatser för samma pengar – men också en lönesänkning, en kvinnofalla och en rejäl besparing för kommunen. Oavsiktligt har råden realiserat en nyliberal modell där ideellt eller halvideellt arbete och brukaravgifter ersätter sådant som borde vara skattefinansierat, och ansvaret lämpas över på medborgarna själva.

URSÄKT FÖR PRIVATISERING

En central fråga är vilken förhandlingsposition medborgarråden har gentemot de formella politiska institutionerna. I en situation där mycket av vardagslivets frustration kommer från privata hyresvärdar, obegripliga el- och telefonräkningar på avreglerade marknader, ljugande pensionsfondsförvaltare och osäkra anställningsvillkor hos McArbetsgivare måste man kanske fråga sig vad medborgarråden har att sätta emot de privata företagen i sitt område? När allt fler

av vardagsfrågorna sköts av tjänstemän på privata eller bolagiserade statliga företag innebär det att den makt som ges till medborgarråd redan är kraftigt eroderad. Och den eroderar allt mer.

Wainwrights politiska syfte i boken är att utveckla konkreta organisationsmodeller på basis av den deltagande demokratins principer, men det finns en risk med att framhålla dessa lokala experiment som förebilder. De kan användas som ursäkt för att juridiskt och politiskt hålla den offentliga sfären öppen för privata företag. De kan oavsiktligt fungera som små-aborrar som håller vattnet öppet för storgäddan, i linje med hur friskolorna såldes in som små kooperativ styrda av medvetna alternativföräldrar och slutade med Pysslingen AB.

Det framgår i boken att Wainwright bestämt sig för att inte i första hand lista de många problem som finns på vägen mot den deltagande demokrati hon hoppas kan utgöra en "äkta tredje väg" mellan statliga och privata styrningsmodeller, även om hon inte direkt undviker dem, och i flera fall också skissar på vaga ansatser till lösningar. Hon har bestämt sig för att prioritera möjligheter snarare än svårigheter eftersom hon ser ett desperat behov av konkreta alternativ från den nya vänsterns sida. Här anser jag att en mer kritisk blick hade varit på sin plats.

De exempel hon tittat närmare på kan dock – trots allt – ha en viktig roll att fylla. I relation till en utveckling med ren privatisering är dessa medborgarråd, brukarinflytanden och andra liknande modeller utan tvekan att föredra. De tre brittiska exemplen (Porto Alegre har mer av egen bärkraft) är möjliga strategier i ett läge där demokratin redan står hårt trängd. Men de är strategier för att minimera en skada snarare än nya former för mobilisering och politisk kamp. De kan vara komplement till den politiska kampen om den grundläggande fördelningspolitiken och våra sociala rättigheter – men aldrig ersätta den.

Cecilia Verdinelli-Peralta

Artikelforfattaren är aktiv i Attac Göteborg och redaktör för tidskriften Ord& Bild

Ett brott i straffrätten

Under 2003 gav Ordfronts förlag ut två böcker om repressionen i Sverige. Erik Wijk har skrivit *Orätt* medan kriminologerna Janne Flyghed och Magnus Hörnvist är redaktörer för *Laglöst Land*.

Det jag finner mest intressant i dessa böcker är att de synliggör en förändring som är på väg inom svensk straffrättsfilosofi. Vad som händer är att den nyklassiska ideologin, som dominerat i Sverige ända sedan 1977, börjar utmanas från höger. För att förstå denna tendens, som jag först kunde skönja under en av mina sista lektioner på juristlinjen i december 2002, måste man sätta in den i ett historiskt sammanhang. När folkhemmet byggdes upp populariserade Karl Schlyter, som var justitieminister i Per-Albin Hanssons regering, tanken att frihetsberövande straff inte bara skulle syfta till inlåsning och förvaring, utan också till vård och rehabilitering. I den repressiva toleransens anda fick behandlingsideologin en plats i vårt straffsystem och ordet "kriminalvård" började användas. På 60- och 70-talet började dock många framhålla att det var hyckleri att kalla straff för vård, samt att internerna sällan blev bättre av att sitta i fängelse. Radikala debattörer som Dag Victor (idag justitieråd) och Sten Heckscher (idag rikspolischef) lanserade fältropet

Erik Wijk
Orätt: Rättsröten efter
Göteborgshändelserna
Ordfront 2003

Varning för vården! De förde

fram det nyklassiska perspektivet, som de ansåg utgjorde ett värn mot rättsosäkert godtycke, mot pseudovetenskapliga återfallsprognoser och mot den paternalism som följer av antagandet att brottslingen straffas för sitt eget bästa. Tonen angavs 1977 i BRÅ:s rapport *Nytt straffsystem*, och två år senare avskaffades internering, alltså fängelse på obestämd tid, i Sverige.

Enligt nyklassicismen ska domstolen motivera straffet med "proportionalitet" till brottets "straffvärde" och inte låtsas att det utdöms för den dömdes bästa. De nyklassiska tänkarna motsatte sig dock inte humana kriminalvårdsprogram inom ramen för straffet. Än mindre förespråkade de en brutalisering av kriminalvården. Deras ideologi kom emellertid att användas så, särskilt med Gun Hellsvik som justitieminister. I antologin *Varning för straff* svär Dag Victor sin nyklassiska ideologi fri från Hellsviks reaktionära missbruk av denna.

NYKLASSICISM OCH STRAFFVÄRDE

Det finns dock de som menar att nyklassicismen till sin natur bara var alltför användbar för en repressiv utveckling. Justitierådet Staffan Vängby hävdar i *Nordisk Tidskrift* för Kriminalvidenskab 2/2000 att nyklassicismens besatthet vid "straffvärde" och "proportionalitet" bara är den gamla vedergällningstanken i nya kläder. Vängby beskriver också hur påtryck-

röda rummet

är socialistiska partiets kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 fjärde internationalen).

Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 23 sedan starten 1997 (nummer 134 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

I redaktionen för detta nummer: Peter Belfrage, Per Hjalmarson Anders Karlsson, Per-Olof Larsson, Björn Rönnblad och Ingemar Sandström

Ansvarig utgivare: Björn Rönnblad

Grafisk form: Joakim Svensson

Teckningar: Ee Ping Yeoh

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg

E-post: rodarummet@hotmail.com

Prenumeration: 80 kronor för fyra nummer

Postgiro: röda rummet 13 04 07-0

Hemsida: <http://www.rodarummet.org>

Tryck: Tabloidtryck i Norden 2004

Gjord på Tidskriftsverkstaden, Göteborg.

ISSN: 1403-3844

argrupper nu tävlar om att skrika högst för att få just de brott, som gruppen i fråga vill bekämpa, uppgraderade i straffvärde. Resultatet blir att straffen stegvis kryper uppåt, vilket inte är minst tydligt när det gäller för narkotikabrott.

Vängby förespråkar istället ett utvecklande av alternativa sanktioner – såsom elektronisk fotboja, kontraktsvård och samhällstjänst. Om dessa skriver han: ”Det måste finnas förutsättningar i brottslingens person för att det ska gå att tillämpa dessa påföljder. Detta är helt naturligt och grundat i ett rationellt tänkande, men det har inte något att göra med proportionaliteten. Jag tycker de nya instrumenten är utomordentliga och hälsar dem med tillfredsställelse. Deras ideologiska grund står dock snarare att finna hos Lennart Geijers och Birger Sjöbergs kriminalpolitiska lösen *Släpp fångarna loss det är vår* än i *Nytt straffsystem*.”

Vängbys kritik mot nyklassicismen måste sägas vara en kritik från vänster. När jag läste Vängby – ungefär vid tiden för konferensen Riv Murarna hösten 2000 – tändes ett hopp inom mig om ett nytt paradigmskifte inom svensk kriminalpolitik.

Och ett paradigmskifte är onekligen på väg, så som jag kände på mig under den där lektionen i december 2002. Men det är ett skifte i motsatt riktning gentemot vad Vängby förespråkar. Nu utmanas nyklassicismen alltså från höger. De röster som dominerat sedan Göteborgskravallerna och 11 september angriper inte nyklassicismen för att den ignorerar individens rehabiliteringsbehov och brottens sociala orsaker, utan för att den trots allt innehåller vissa värn mot en ohejdat repressiv utveckling.

Nyklassicismens betoning av proportionalitet innebär ju att fängelsestraffet inte får förlängas av andra skäl än brottets straffvärde, till exempel för att staten vill skapa prejudikat eller för

att den dömda anses ”farlig”. Och det är detta som den borgerliga statens hårda kärna börjat finna otillfredsställande. Både Wijks bok och Flyghed & Hörnqvists antologi beskriver hur vi nu rör oss ut ur den nyklassiska askan och in i den godtyckligt repressiva elden.

SAMHÄLLETS MARKERING

Wijk citerar straffrättsprofessor Per Ole Träskman, som tror att de höga straffen efter Göteborgskravallerna är ”en symbolisk markering från samhället om att kravaller i anslutning till EU:s återkommande toppmö-

Janne Flyghed & Magnus Hörnqvist (red)
Laglöst land: Terroristjakt och rättssäkerhet i Sverige
Ordfront 2003

ten, ett prestigeprojekt inom unionen, inte accepteras. (...) Nynazister fördöms allmänt i samhället. Domstolarna behöver därför inte markera mot sådana grupper av allmänpreventiva skäl. I Göteborg var emellertid inte bara extremistiska grupper utan även vanliga EU-kritiska ungdomar aktiva under kravallerna. Rättsväsendet fann det måhända nödvändigt att ge en signal om att sådant ska vanliga människor inte syssla med.”

Och Janne Flyghed skriver om den utveckling efter 11 september som även börjat nå Sverige: ”Den modell som utgick från en kombination av straffvärde och behandling håller på att ersättas av en annan som bygger på ständiga riskbedömningar. Det betyder att påföljden varken utformas utifrån de intagnas sociala behov eller utifrån hur pass grovt brottet var; det avgörande blir istället den riskkategori som individen bedöms tillhöra.”

Jag har här koncentrerat mig på ett gemensamt spår i de båda böckerna, men där finns mycket mer att hämta. Wijk beskriver hur ledande svenska politiker efter Göteborgskravallerna gjorde kategoriska uttalanden om skuldfrågan som gav ekon i domstolarna, och hur i synnerhet de åtta i den så kallade sambandscentralen dömdes i en sorts grupprocess utan att det visats vilken individ som gjort vad. Båda dessa tendenser är givetvis oförenliga med en rättsstat.

I Flyghed & Hörnqvists antologi är ett av de bästa kapitlen *Misstänksamhetens kultur* skrivet av Liz Fekete, antirasistisk redaktör och forskare i London. Hon framhåller hur EU underlåter att dra den avgörande skiljelinjen mellan individer som är delaktiga i terrorhandlingar och individer som bara delar terroristernas mål: ”Exempelvis kan kurdiska flyktingar från Turkiet dela PKK:s önskan om självbestämmande, liksom tamiler från Sri Lanka kan identifiera sig med LTTE:s (de tamilska tigrarnas, red anm.) mål. Sådana flyktingar behöver emellertid inte eftersträva sina mål med våld eller medvetet hjälpa till att förbereda våldshandlingar. EU:s gemensamma strategi avstår emellertid från att skilja mellan stöd åt ’terroristgrupper’ och stöd åt befrielseströrelser.”

För en svensk aktivist är båda böckerna lika angelägna som *Vad varje revolutionär bör veta om repressionen* av Victor Serge var på 30-talet. De innehåller också varsitt kapitel som på ett inspirerande sätt beskriver den brokiga och globala motståndsrörelse som åtminstone sedan Seattle 1999 är under utveckling.

David Munck

Recensenten är jurist och journalist.

Arbetaren tiger inte

Feministisk och frihetligt socialistisk. Utkommer varje vecka med reportage, nyheter, essäer och kultur. Prova du också!

Prova-på!

10 nummer av Arbetaren, och ett nyckelband

99:-

Helår med Arbetaren

52 nummer av Arbetaren, en valfri bok och ett nyckelband

Antologin "För Sverige i tiden?"

Andreas Malms "Bulldozers mot ett folk"

432:-

Ring 08-673 64 25 eller mejla prenumeration@arbetaren.se

ARBETAREN

Du, som kallar dig radikal,
du ska vända dig mot lagarna.
Men du ska göra det i namn
av de bättre lagar du vill se gälla.

Du ska förakta demokratin, men bara
därför att den inte är nog demokratisk.
Ingen reform ska du upphöja till
ett trappsteg mot himlen.

Du ska förbli otålig, väntande,
beredd att kasta allt du känner över ända,
inklusive dina egna
förutfattade meningar.

Du måste göra dig omöjlig.
Du måste älska din meningsmotståndare
som en gåta därför att din klassfiendes
befrielse är till slut också din.
Och det ska alltid fattas en bit i dig.

Göran Greider www.dalademokraten.com
Du som kallar dig...
ur *Jacobsbrevet*, Bonniers 2004

tidskriften

Socialpolitik 10 år

med verkligheten på kornet

Stöd en oberoende socialjournalistik!

Prenumerera: tel 031-743 99 05 fax 031-743 99 06